

## A II. világháború végétől az 1989-es rendszerváltásig (1945–1989). A kommunizmus emlékezetkonstruálása

A tordai csaták után, 1944. október 11-én a szovjet–ukrán csapatok, majd december 24-én a román csapatok vonultak be Kolozsvárra. 1945. május 9-én (az európai) hadszíntéren véget ért a háború. A II. világháborút lezáró párizsi békeszerződések (1947. február 10.) az 1920-as trianoni határokat állították vissza, Erdélyt Romániának juttatva.

Az elemzés során az 1945–1989 közötti időszakot – a kommunizmus kiépülésétől, a megerősödésén át a rendszer bukásáig – egy fejezetben tárgyalom. A kollektív emlékezet-szervezést a romániai társadalom- és politikatörténet – a történészek által nagyjából elfogadott – korszakolásának segítségével csoportosítom, illetve kontextualizálom. Nem állíthatom azonban, hogy ez a lineáris felosztás a kollektív emlékezet korszaktudatában, cezúraértelmezéseiben is teljességgel így szerveződik. Az emlékéllátásban és a megemlékezés gyakorlatában lemérhető radikális változások nincsenek. Mindamellert röviden jelzem mindegyik korszak legfontosabb sajátosságait, címszavakban felvillantva a korszakok politikai kontextusát – főként kisebbségtörténeti szempontból.<sup>232</sup>

### *Az átmeneti időszak (1945–1948)*

Az 1944. október 11. (Kolozsvár feladása, a magyar adminisztráció kivonulása) és 1947. december 30. (I. Mihály király lemondása és a Román Népköztársaság kikiáltása) közötti időszak a társadalmi-politikai átmenet időszaka. A korszak politikai kontextusa: a kommunista államrendszer szovjet támogatással történő kiépülésében nagy szerepet játszott az elitcsere, amely a parlamenti választások (1946. november 19.) csalássorozatával a – két világháború között illegálitásban szerveződő – kommunistákat juttatta hatalomhoz. A szovjetbarát vezetőség félreállította a (jobboldali) politikai ellenfeleket. 1948. június 11-én megtörtént a magánjavak (üzemek, bányák, vállalatok, bankok és biztosítótársaságok), az augusztus 3-án törvénybe iktatott tanügyi reform értelmében pedig az egyházi javak (iskolák, lakások, földek) államosítása. A Magyar Népi Szövetség feladata volt megvalósítani a magyar kisebbség politikai integrációját és érdekképviseletét. Úgy tűnt, hogy az egyre erősödő Román Kommunista Párt felvállalja az erdélyi magyarság (és a romániai kisebbségek) érdekeit.

### A közelmúlt emlékének leépítése

A világháború után szinte azonnal beindultak az új múltértelmezési stratégiák. A proletariátusra építő hatalmi rendszer az osztályellenség társadalmi kategóriáját is felépítette. Johann Renner gyáralapító mellszobrát [335.] 1944 őszén eltávolították a Renner – ekkor Dermata – bőr- és cipőgyár tanácsterméből.<sup>233</sup>

232 Bővebben a magyar kisebbségnek a kommunizmusbeli történetéhez lásd a következő tanulmánygyűjteményt: Olti Á–Gidó A. ed. 2009. A korszakolás alapjai: Süle A. 1990, Bárdi N. 2004, Gagy J. 2009: 81–214.

233 A raktárba került szobrot néhány munkás több mint egy évtizedig rejtegette a beolvasztás elől. Végül a gyár vezetősége a súlyával megegyező (40 kg) bronzért cserébe visszaadta a családnak (vö: Szabadság. 2004. máj. 26., 2011. márc. 12.)

Az előző korszakban kihelyezett vagy helyreállított múltat az új hatalom kikezdte. A magyar vonatkozású eseményeknek és személyiségeknek történő emlékéllátásokat a felejtés rítusával számolták fel. Széchenyi István mellszobrát [235.] 1945-ben, a Ferenc József királyét [275.] és Erzsébet királynéét [284.] 1945 után távolították el. A színházat átvevő román társulat ugyanígy eltávolíttatta Kótsi Patkó János és E. Kovács Gyula Hunyadi téri színházban felállított mellszobrait [306., 307.], amelyeket a sétateri (magyar) színházba költöztettek 1945 után. Az unió emléktábláját [271.] 1946-ban vették le.

A Főtér szimbolikus átépítése<sup>234</sup> során a Mátyás-szoborcsoport [294.] talapzatáról eltávolították a Magyarország-címert és a „MÁTYÁS KIRÁLY” magyar feliratot latinra cserélték le. Balogh Edgár javaslata „mentette meg” a szobrot: az 1945-ös új felirat az etnikailag semlegesebb „MATHIAS REX” lett. A hely új neve Szabadság tér lett.

Eltávolították az I. világháborúban hősi halált halt egyetemi hallgatók emléktábláját az egyetemről [361.], a kerékpáros zászlóalj és a repülős alakulat II. világháborús emlékművét, emléktábláját a laktanyákból [367., 368.], a Székely Hadosztály emléktábláját a Fellegvárról [374.], illetve a 25. Önálló Légvédelmi Gépágyúüteg 1941-ben állított emléktábláit [362.] a honvéd vértanúk szamosfalvi emlékművéről [267.]. (Az emlékmű megmaradt részét az 1980-as években döntötték le.)

1945 után – valószínűleg az államosítással is összefüggésben – szerelték le de Gerando Antonina igazgatónő emléktábláját az Állami Leánygimnáziumról [363.], Genersich Antal orvosprofesszor emléktábláját a Kórbonctani Intézetből [369.], Pállya István piarista házfőnök-igazgató emléktábláját a római katolikus gimnáziumból [371.], illetve dr. Hirscher József alapító és Serbőczy Mária Amanda főnöknő emléktábláit a Marianum leányiskolából [365., 366.]. A ferences templom kápolnájának restaurálási emléktábláját [364.] is ebben az időszakban távolították el.

Az eltávolított mellszobrok, emlékművek és emléktáblák jórészt a magyar uralkodók, a nemzetépítéssel összefüggésbe hozható személyiségek és katonák emlékezetét térbeliesítették. Ezeknek kisebb részét etnikai alapon, nagyobb részét pedig ideológiai alapon tették láthatatlanná. A (magyar) monarchia vezetői és a katonaság (az új, emancipálódó megítélésben) az imperialistának tartott hatalmi rendszer alakjai, fenntartói voltak. A megszilárduló szocialista-kommunista ideológia az egyház és az oktatás egyes személyiségeit is az előző rendszer kiszolgálóinak, „reakciósnak” tartotta.

I. Mihály király lemondatása és a kommunista hatalomátvétel után, 1948-ban a román uralkodó (II. Károly király) nevét is feltüntető építési emléktáblát távolították el a Növénytani Múzeum faláról [353.], ugyanekkor összetörték a lábnyomát megőrkítő emlékművet a Sportparkban [349.]. A Fellegvár fakeresztjét [352.] 1948 őszén felrobantották (majd a helyreállított részét az 1960-as években eltávolították).

A terek elnevezésének megváltoztatása is ezt a logikát követte. Az 1945-ös új utcanevek (már novembertől kezdődően) más történelmi szereplők emlékezetét hozták be a térbe (pl. parasztvezérek, kommunista események és áldozatok), ugyanakkor a román királyi család emlékezetét aktualizálták.<sup>235</sup> A Népköztársaság kikiáltása után (már 1948. január 7-én) újabb névváltoztatásokra került sor: ezúttal főként a megdöntött román monarchia emlékezetét váltották fel a kommunista eseményekével.

234 A tér szimbolikus átrendezéséhez tartozik az is, hogy az itt álló Első Magyar Biztosító Társaság homlokzatáról 1945-ben eltávolították a magyar címert.

235 A megváltoztatott utcanevek jegyzéke: *Igazság*. 1945. nov. 16. I. évf. 49. sz., nov. 17. I. évf. 50. sz.

Az I. Mihály király Sportparkból Egyetemi Sportpark, az I. Mihály király utcából a király lemondatásának napjáról elnevezett December 30. utca,<sup>236</sup> a Mária királyné utcából Molotov utca, a Királyi utcából Köztársaság utca lett. A magyar történelmi személyiségek emlékezetét a szovjet-orosz hősökkel és a kommunista áldozatokéval cserélték le. Bocskay, Kemény János, Erzsébet királyné, Reményik Sándor költő stb. helyett megjelent a bevonuló csapatokat vezető Malinovszkij marsall, Emil Racoviță tudós, Csehov író, Elena Pavel és Bernát Andor illegalista pártharcosok stb. neve.

## A hősök és az áldozatok

A II. világháború befejeztével először a háború hőseire és áldozataira terelődött a figyelem.

**A felszabadító hősök emlékezete** • 1945. május elsején az Adolf Hitlerről Malinovszkijra keresztelt téren, a görögkeleti székesegyház két oldalán rangos ünnepség keretében felállították a 2. Ukrán Front Kolozsvár környéki harcokban elesett szovjet–ukrán hőseinek emlékműveit. A tisztok emlékoszlopát [375.] a templom és a Nemzeti Színház közötti téren, a katonák harcokcsis emlékművét [376.] pedig a templom mögötti téren állították fel. Mindkét emlékműre felvették az elesettek neveit.

Az „első szabad május elseje”, az „utolsó háborúban ünnepelt május elseje” szolgált az esemény keretével. Az ünnepet hosszabb készülődés előzte meg, a szervezők előkészítő népgyűléseket tartottak. Az ünnep idejére lefoglalták a város tereit: a munkások (bőrmunkások, vasúti munkások, vas- és fémmunkások, a Dohánygyár és az Irisz alkalmazottai, az építőiparosok, a textilmunkások, a nyomdászok stb.) a gyáraik területén vagy szakszervezeteik előtt, az egyetemisták és a tantestület az egyetem előtt, a városi és közüzemi alkalmazottak a városháza udvarán, a vendéglátók, borbélyok és fások a Karolina téren, az élelmiszeriparosok a Szentegyház utcában, a pártok pedig a székházaik előtt gyülekeztek. A várost megtöltő Sztálin-, Marx- és Engels-képek tömekege, illetve a szövetséges hatalmak vezetőinek képei, a különféle zászlók, a táblákon megjelenített jelszavak, a munkásjelvények mint vizuális ingerek érték a résztvevőket.

A sportpályán kezdődő ünnepséget a vasutasok zenekarának kíséretében a Nicolae Bălcescu és Józsa Béla énekkarok az *Internacionáléval* nyitották meg. A sportpályán felvonulók és a résztvevők a magyar–román paritásosság jegyében hallhatták a szónoklatokat is: Vaida Vasile a Kommunista Párt, Lakatos István a Szociáldemokrata

236 A kor ideológiai jellemzésére álljon itt egy újságcikk-részlet, amely a táblacsere eseményét szemlélteti. Természetesen tudatában vagyok, hogy ez már egy megalkotott vélemény, de azt jól szemlélteti, milyen diskurzust forgalmazott pl. a hatalmat támogató napilap:

„A járó-kelők megállnak és nézik az embert, aki az utcajelző táblát veszi le.

Az ember a létra tetejéről lekiállt a városi műszaki hivatal mérnökének.

– A párkányra kell álljak, nagyon magasra van a tábla.

Egyik álldogáló szellemeskedik.

– Hja, így van ez. Mihály igen magasra emelkedett, annál nagyobbab esett.

Fejkendős, ijedt asszony szalad ki a házból.

– Mi van itt? Mit csinálnak a házzal?

A körülállók nevetnek. A létrás ember leszól.

– Legyen nyugodt. A ház biztosabban áll, mint eddig. Csak a táblát vesszük le.

Párt, Persa Ioan az Ekésfront, Ferenc János a Magyar Népi Szövetség nevében beszélt, Cristea Vasile a Szociáldemokrata Párt regionális elnökeként, Simion Ștefan a Munka Általános Konföderációja és Jordáky Lajos a kommunista párt részéről jutott szóhoz.

Az ünnepség központi helyszínéhez, a Malinovszkij téren felállított tribün elé se-reglő tömeg „az Erdély fővárosa hányatott történelmének legnagyobb ünnepségén” vehetett részt. Az ünnepi tömeg először a szovjet katonák osztagát és a román hegyi-vadász alakulatot fogadta. A városparancsnok (Mircea Vlădescu) a nap jelentőségét és a szovjet katonák hősiességét méltatta. Maior Pasiev területi parancsnok beszéde után a román hadsereg nevében Mircea Vlădescu ezredes a felszabadító Vörös Hadse-regnek megköszönte Észak-Erdélyt és az elesett katonák iránti kegyeletet tolmácsolta. A román kormány és a megye nevében Vasile Pogăceanu ispán a szabadság ünnepé-ről, Malinovszkij és Sztálin marsallok, illetve a Vörös Hadsereg bátorságáról beszélt. A Kommunista Párt két vezetőjének beszéde után, ágyúlövések és sortűz közepette le-leplezték az orosz nyelvű műemlékeket. A szovjet és román katonazenekarok a *Szovjet Himnuszt*, majd az *Elesett hősök himnuszt* játszották. A szovjet katonaság bronzkoszo-rút, a román katonaság pedig trikoloros virágkoszorút helyezett el.

Az eseményt díszfelvonulás zárta: a szovjet, majd román katonák után a gyári munkások, a pártok és szervezetek képviselői, a tanintézetek vezetői és a diákság, a szakszervezetek vonultak el a város új emlékműve előtt.<sup>237</sup>

A május elsejei felvonulás és megemlékezés lehetőséget teremtett a szocialista-kommunista ideológia manifesztálására (ez az ünnep 1989-ig megőrizte ezt a funkci-óját), láthatóvá tette – létrehozta – a város társadalmának olyan rétegeit (munkásság, proletariátus), amelyek addig kimaradtak a nyilvános térépítésből vagy statisztaszere-pet játszottak. Az alkotó, újjáépítő, a politikai ideológia bázisát jelentő munkásság mellett az ország és az ideológia védelmét biztosító katonaság reprezentálása is a nap fontos összetevője volt. (A tér militarista beélése is a kiépülő szocializmusban mindig hangsúlyos volt.) A háború hőseinek emlékezetté formálását, a megemlékezés moz-gósító funkcióját akkor érthetjük meg, ha figyelembe vesszük, hogy ekkor még tart a világháború (az éppen Berlin alatt harcoló orosz csapatokra a megemlékezés során többször is utalás történt). A szovjetek által ide szállított emlékművek a háború igaz-

---

Lekerült a tábla. A körülállók nézegetik a táblát, amelyen fekete betűk hirdetik: Str. Regele Mihai I [I. Mihály király utca]. Egyik megtapogatja az öntött fémből készült táblát és kijelenti:

– Jó lenne a tűzhelyre, nagyszerű kályhalap.

A csoport szakértően tapogatja a táblát, bólogatnak hozzá.

– Sokba került nekünk ez a tábla – jegyzi meg egy férfi.

– Sokba. Nehéz is, mint a mi életünk, amelyre ránehezedett minden igazságtalanságával, elnyo-másával a királyság. A 100 ezer hektárnál is nagyobb birtokkal, a többmillió havi jövedelem-mel, amit mi izzadtunk ki.

– Mi az új neve az utcának?

– December 30, a népi köztársaság első napja.

Elégedetten mondja valaki.

– És az utolsó napja a királyságnak Romániában.

Az ember veszi a létrát. A csoport szétoszlik. Az arcok elégedetten mosolyognak, a fejek pedig mintha magasabbra emelkednének.

...A népi köztársaság eltünteti a királyság emlékeit.”

Forrás: (m. m.) Nagytakarítás. *Igazság*. 1948. jan. 16. VI. évf. 12. sz.

237 Az adatok forrása: *Erdélyi Szikra*. 1945. máj. 1. I. évf. 9. sz. 1–2., *Făclia*. 1945. máj. 3. I. évf. 43. sz. 1.

ságosságát, a háborúért történő áldozatvállalás nagyszerűségét és társadalmi elfogadottságát voltak hivatva kifejezni. A társadalmi felelősségvállalás biztosítására román és magyar színészek közreműködésével román és orosz „felszabadító” hősök, sebesültek megsegélyezését is kezdeményezték.

A szovjet–ukrán csapatok bevonulásának évfordulóján a Dermata Művek, Bőr- és Cipőgyár udvarán állítottak emlékművet. Felirata az esemény időpontját rögzítette: „1944. október 11.” [378.] Az orosz katonáknak a Hősök temetőjében kialakított parcellában is emlékművet emeltek (1945–1947) háromnyelvű (orosz, román és magyar) szöveggel; a magyar felirat: „ÖRÖK DICSŐSÉG/ A SZOVJET HADSEREG KATONÁINAK/ KIK AZ EMBERISÉG FELSZABADÍTÁSÁÉRT/ FOLYÓ HARCBAN ÉLETÜKET ADTÁK.” [380.] Ugyanitt a román katonák emlékművét 1947-ben „Építette a Mária királyné Nemzeti Alapítvány a Hősök Kultuszáért együttműködésben a kolozsvári katonai és polgári hatóságokkal.”; a kegyelettevés szintén az emberiség védelmezőinek szólt: „Mindazok, akik a népek igazságának és szabadságának védelmében halnak meg, hősök. A hőseket sosem feledik el. Dicsőség nekik.” [381.]

**A kommunista vértanúk emlékezete** • A háború hősei mellett a két világháború közötti illegális kommunista párt/mozgalom börtönviselt és elpusztult szereplői váltak a hatalomra jutott ideológia ikonjaivá.

Ebben a korszakban csak a Józsa Béla író, munkás és szobrász emlékezetének felépítésére találtam emlékállítási adatokat. A kommunista munkásmozgalom szervezőjeként 1943-ban letartóztatták és meggyilkolták. 1945-ben a róla elnevezett (korábban Vasvári Pál) utcában, a gyógypedagógiai intézet falán helyeztek el emléktáblát: „Józsa Béla soha meg nem alkuvó magatartással, utolsó csepp véréig harcolt Erdély népeinek, a román és magyar népnek szabadságáért.” [377.] (Ezt az emléktáblát „fasiszta terrorlegények” 1946. május 22-én összetörték.<sup>238</sup>)

Halálának 4. évfordulóján, 1947. november 22-én a lakóházán kétnyelvű (román és magyar) emléktáblát avattak; a magyar verzió: „EBBEN A HÁZBAN ÉLT/ JÓZSA BÉLA/ ANTIFASISZTA HARCOS KI ÉLETÉT/ A MUNKÁSOSZTÁLY ÉRDEKEIÉRT/ ÁLDOZTA FEL./ 1943. NOVEMBER 22-IKÉN/ A HÓRTHY RENDSZER BÉRENCEI/ GALÁD MÓDON/ MEGGYILKOLTÁK.” [387.] Ugyanezen a napon a Hősök temetőjében emlékoszlopot emeltek a sírja fölé majdnem azonos szöveggel, amelyen az emlékállítókat is megnevezték: „AZ EMLÉKMŰVET/ A NÉPVÉDELEM/ ÉS A VOLT/ POLITIKAI DEPORTÁLTAK/ ÉS BEBÖRTÖNZÖTTÉK/ SZÖVETSÉGE EMELTE/ A SZABADSÁGÉRT/ ÉLETET ÁLDOZÓ/ HŐS/ DICSŐSÉGÉRE” [388.]

Józsa Béla emlékezetét 1945-ben utcaelnevezéssel is éltették. Később diákothont, diákklubot neveztek el róla.

Ebben a korszakban más kommunista személyiségekről is neveztek el utcákat: 1945-ben Haja Lifschitzről, Ilie Pintilieről és – az 1858-ban elhunyt, kommunista eszményképnek tekintett – Varga Ecaterinaról (Varga Katalin), 1948-ban Elena Pavelről, Filimon Sârburól, Bernát Andorról, Encsel Mórról, Antal Márkról, Sztahanovról stb. Az 1948-as államosítás után a Heliosból Varga Katalin kötöttárugyár, a Magyar–Belga Textilipar Rt.-ből pedig Breiner Béla Szövetgyár lett.

238 Vö: (n. n.) Aljas fasiszta terrorlegények meggyalázták Józsa Béla kolozsvári emléktábláját. *Igazság*. 1946. máj. 23. II. évf. 115. sz.

A román királyi diktatúra 1938–1939-es áldozatairól is megemlékeztek. A szamosfalvi, bánffyhungyadi és Kolozs megyei kivégzettek emlékművét a Hősök temetőjében állították fel [393].

**A deportált zsidók emlékezete** • A kolozsvári zsidóság a gettóba hurcolás első évfordulóján, 1945 májusában gyászünnepet rendezett a gettó helyszínén, a téglagyárban. Dr. Merovics Endre, a zsidó baloldali ifjúság vezetője a munkaszolgálatos élményeit, a zsidóságot bántalmazó és segítő személyek emlékezetét elevenítette fel. A Kajántói utat, ahol a gettó helyszínéül szolgáló téglagyár volt, Deportáltak útjának nevezték el. Az 1940-es évek végéig a gettó helyszínén minden évben megemlékeztek a deportálásról.

Lówy Dániel szerint 1945-ben „szappantemetést” (is) tartottak: a Főtérről felvonuló csoport az Írisz-telepi téglagyárban egy – a közhiedelem szerint a megölt zsidók zsiradékából főzött – RIF-szapannal<sup>239</sup> teli koporsót temetett el. A téglagyár udvarán akkoriban egy emlékművet is emeltek a deportáltak emlékére. Lówy Dánielnek tudomása van arról is, hogy felállítottak egy emlékművet domborművel és feliratos táblával a Péter-Pál villa udvarán – ahol korábban a Gestapo székháza volt – magyar és héber felirattal. Az 1970-es években ezt eltávolították a lakók (kommunista előljárók) kérésére [379.] (Lówy D. 2005: 356–358).

A Zsidó Hitközség székházában 1947-ben elhelyezett emléktáblán a tragédia leírása mellett az oltalomkérés és az átok retorikai alakzatai szerepeltek: „Oroszlánként ordított az ég és bömbölt a föld. Keserű gyász és könnyes siratás szent gyülekezetünk közösségéért, ami pusztasággá tétetett, a vezetőkért és az előljárókért együttesen. Az átkozott fasiszta hatalom rájuk támadt ziv hónap 10-én [‘május 3-án’] az Úr csapásaként a keserű [5]704. [‘1944.’] évben. Hirtelen elvétellett tőlünk a dicsőség, dísz és ékesség, aggastyánok, megbecsült családfők, a szentek nyája, csecsemők anyjuk melén és kisdedek, sietve gettóba zárattak, a téglagyár udvarán gyűjtötték össze őket és verték, mint a vágóhídra vitt nyáját. Néhány hét és keserű kínok után elszállították őket az auschwitzi halálhelyre, magas lángokba. A magasságban lakó atyánk, minden rejtett dolog látója bosszulja meg a szemünk láttára a zúduló vízként kiontott vérüket!

Legyen lelkük bekötve az élet kötelékébe!

Szent gyülekezetünk, ami elpusztult a [5]704-es [‘1944-es’] csapásokban, újjászerveződött a JOINT segítségével, a közösség vezetőinek irányításával [5]705–[5]707. [‘1945–1947.’] években.” [390.]

A hitközség a Tordai úti ortodox zsidó temetőben a deportáltak jelképes sírjára emlékművet állíttatott. Az emlékmű feliratai jiddis, héber és román szövegeket tartalmaznak. Az egyik román szöveg az emlékezés tárgyára utalt: „Ez a kő emeltetett a zsidó mártírok jelképes sírja fölé, akiket Kolozsvárról és Kolozs megyéből 1944-ben a gettóba internáltak, majd a fasiszta haláltáborokba deportáltak és kivégeztek. Örökre megőrizzük emlékezetüket.” A másik egy francia kommunista ellenálló verssorait idézte: „A halottak nem alszanak. Csak e kő az övük, mely képtelen neveik sokaságát átfogni. A büntettek emlékezni – az egyetlen kegyelet, amire kérünk téged, ki erre, jársz. Louis Aragon.” A héber kegyeleti szöveg a gettósítás és deportálás alapnarratíváját bontotta

239 A Reich Industrie der Fettverwaltung által gyártott terméket „Reine Jüdische Fett”-nek (‘tisztá zsidó zsír’) értelmezték.

Más adatok szerint a Tordai úti ortodox zsidó temetőben helyezték el a koporsót. (Müller Benjáminnak, a hitközség vezetőségi tagjának beszámolója. *Szabadság*. 2005. nov. 10. XVII. évf. 264. sz. 11.)

ki: „A megmenekültek maradékai, mint tűzből menekült üszkös fa, akik meghallhatták a megváltás közeledtét, emelték ezt az emlékművet élő jelnek a nemzedékek végéig, hogy minden erre járó pillantsa és lássa, hogy van-e olyan fájdalom, mint fájdalomam és könny, mint a könnyeim.

Ezért örökkön örökké emlékezünk és számontartjuk a szentek és tiszták lelkét, a Soa áldozatait – Cluj város és környéke községének tagjai, kisdedek, csecsemők, nők, öregek és ifjak, jámborak és igazak –, akiket elhurcoltak az otthonukból, és gettókba zártak (5)704-ben [1944-ben] az örökre átkozott fasiszta gyilkosok. Elhurcolták őket, mint a vágójuhokat az elpusztítás és elégetés táboraiba, vérük ontatott, mint a víz lengyel és német földre, halálukban a máglyán. A szentek halála az életet parancsolja nekünk örökre.

A bosszúállás istene bosszulja meg szolgálai kiontott véré! Bosszú legyen ellenségein és engesztelés népe földjén!” [391.]

A háborúban megsérült neológ zsinagóga újjáépítését 1947-re fejezték be. Augusztus 31-én, a zsinagóga felavatásakor emléktáblákat is lelepleztek. Az egyik azokat a romániai zsidó és egyéb intézményeket (hitközségek, temetkezési egyesület, gyárak, bankok, cégek) és személyeket örökítette meg, amelyek/akik a „templomnak a Kiddush ha-Shem vértanúi emlékére történő újjáépítéséhez adományokkal hozzájárultak” [385.], a másik pedig – szintén utalva az „üldöztetés nehéz évei”-re – azokat a vezetőket nevesítette, akik 1945 és 1947 között a közösséget újjászervezték. A hitközségnek az 1944–1945. évi deportálásban elpusztult vezetői (hitközségi tanácsosok) és tisztviselői (főkántor, iskolaigazgató, tanítónő, nevelőnők, pénzbeszédő, kántor, templomszolga) emlékét külön táblán örökítették meg [392.].

Ebben az emléktérben a deportálásban elhunytak emlékezetét az érintett családok is megjelenítették. 1947-től kezdődően a családi gyászt, a szoros rokoni kötelekeket is térbeliesíteni kezdték héber és román feliratú emléktáblákon: „Deportált szüleink emlékére. Tila bat Dov, Nechemia ben Akiba.”; „Szeretett szüleink, Leob (Lób) Mihály és Matild, született Gancz és testvérünk, Magdaléna, valamint lánya, Erika, az 1944-ben deportálásban elhunyt vértanúk emlékére. [Állították] testvéreik: Leob (Lób) Eugen és Bernáth.” [389.]

Az emlékéllátás sajátossága az, hogy a zsidóság, amely korábban a magyar aszimilációt választotta és nagyban hozzájárult a magyar kultúra szervezéséhez és a magyarság intézményének fenntartásához, a II. világháború történéseinek hatására a magyar nyelvet mint rituális kommunikációt mind az egyéni megemlékezések, mind a nyilvános ritusok során egyre inkább mellőzte, illetve szándékosan kerülte. Az emlékeztetőket kizárólag héber és/vagy román nyelven állították,<sup>240</sup> az előforduló nevek túlnyomó többségükben román fordításban szerepeltek (vö: [385., 386., 389., 392.]). (Ugyanez a tartózkodás jellemezte a temetői sírfeliratok nyelvét, amelyek többnyire héber vagy román nyelven szövegeződtek meg.)

A deportálás emlékezete, a meghurcoltatásokra való emlékezés a helyi zsidóság számára integrációs, a csoportkohéziót erősítő funkcióval bírt. A megfogyatkozott izraeliták számára az emléktemplom az emlékezés rituális tereken funkcionált a továbbiakban. (A vallásos szertartásokat a hitközség székházában végezték/végzik.)

240 Az 1945-ös, Lówy Dániel által említett emlékművet leszámítva [379.] érvényes ez az állítás (Lówy D. 2005: 356).

## Az egyházak, gyülekezetek újjászervezése

A zsidó gyülekezet újjászervezése és a zsinagóga újjáépítése mellett más templomok és közösségeik építő munkáját is megörökítették.

A szentpéterei római katolikus templomot 1947-ben restaurálták [382.]. A görög katolikus templomot ugyanabban az évben szentelték újra: „Isten nagyobb dicsőségére, az Urunk feltámadásának ajánlott templom épült 1800 és 1803 között Ioan Bob gyulafehérvári és fogarasi püspök költségén és helyreállították 1903 és 1922 éveiben, majd az 1939 és 1945 között tartó kegyetlen háború szenvedésteli időszaka után megújították és lefestették a hívek áldozatkészségével és a kuratórium és dr. Vasile Aștileanu pap fáradozásával. 1947. május 25-én újra felavatta Főtisztelendő Méltóságos dr. Iuliu Hossu kolozsvár–szamosujvári püspök.” [383.]

A Kolozsvár-Belvárosi Református Egyházközség a Farkas utcai református templom felszentelésének 300. évfordulóján emlékünnepeket tartott. A felavatott emléktáblán az építéstörténet fontos eseményeit részletezték, helyezték ki: „EZ A TEMPLOM MÁTYÁS KIRÁLYNAK 1486 ÉVI REN-/ DELETÉRE ÉS TÁMOGATÁSÁVAL 1489 TAVASZÁ-TÓL KEZDVE/ ÉPÜLT, MÉGPEDIG JÁNOS BARÁT TERVEI SZERINT, GYÖRGY/ KŐFARAGÓ-MESTER KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL. II. ULÁSZLÓ KIRÁLY/ SEGÍTSÉGÉVEL FEJEZTÉK BE 1516 ELŐTT. 1603 JÚNIUSÁ-/ BAN BELSEJÉT ÖSSZEROMBOLTÁK, BOLTOZATÁT SÚLYOSAN/ MEGRONGÁLTÁK. BETHLEN GÁBOR FEJEDELEM A PUSZ-/ TA TEMPLOMOT 1622-BEN A KOLOZSVÁRI ORSZÁGGYŰLÉSI TÖR-/ VÉNYCIKKÉVEL A REFORMÁTUS EGYHÁZNAK ADOMÁNYOZTA. EZT/ RÁKÓCZI GYÖRGY FEJEDELEM 1632-BEN KELT DIPLOMÁJÁVAL/ ÉS AZ 1638 ÉVI GYULAFEHÉRVÁRI ORSZÁGGYŰLÉS II. TÖRVÉNY-/ CIKKÉVEL MEGERŐ-SÍTETTE. UGYANŐ 1638-TÓL 1646-IG MEG IS/ ÚJÍTTATTA A TEMPLOMOT, 1646-BAN PEDIG KŐFARAGÓ BENE-/ DEK ÉS NICOLAI ILLÉS KŐFARAGÓMESTERREL MAI DÍSZES SZÓ-/ SZÉKÉT IS ELKÉSZÍTTETTE. GELEJI KATONA ISTVÁN PÜSPÖK/ AZ 1647 ÉV JÚLI-US HAVÁNAK ELSŐ NAPJÁN MEGNYÍLT ZSINAT/ ALKALMÁVAL FÖLSZENTELTETTE./ 1798 AUGUSZTUS 31-ÉN A TEMPLOM TETŐZETE ÉS HARANGLÁB-/ JA A BELVÁROS EGY RÉSZÉVEL EGYÜTT LEÉGETT. AZ ÚJ TETŐZET EL-/ KÉSZÜLTE UTÁN, 1803 OKTÓ-BER HAVÁTÓL FOGVA A TEMPLOMOT/ ÚJRA HASZNÁLNI KEZDTÉK. ORGONÁJÁT 1766-BAN KÉSZÍ-/ TETTÉK ÉS 1913-BAN BŐVÍTETTÉK. KARZATÁT AZ 1910–12./ ÉVI BELSŐ HELYREÁLLÍTÁSKOR EMELTÉK./ ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÉS AZ IRÁNTA VALÓ HÁLÁBÓL ÁLLÍTTATTA EZT/ AZ EMLÉKTÁBLÁT A KOLOZSVÁR-BELVÁROSI REFORMÁTUS EGY-HÁZ/ A TEMPLOM FÖLSZENTELÉSÉNEK HÁROMSZÁZADOS ÜNNEPÉN/ AZ ÚR 1947 ESZTENDEJE JÚLIUS HAVÁNAK 6. NAPJÁN.” [384.]

## *A szocialista-kommunista integráció és a társadalom feletti teljes ellenőrzés időszaka (1948–1965)*

Az 1948-tól 1965-ig tartó időszakot a kommunizmus kiépülése és megerősödése jellemezte. A korszak politikai kontextusa: a Gheorghe-Gheorghiu Dej vezette kommunista szárny hatalomra kerülése, a sztálini típusú integráció megvalósítási törekvései. A politikai retorika a közösségi (vagy nemzeti) érdekek helyett az osztályszempontokat helyezte előtérbe. Hangsúlyos, korszakváltó események voltak a magyarországi forradalom (1956), a szovjet csapatok Romániából való kivonulása (1958. július). Az 1956-os



események után változott a nemzetiségi politika: a „nacionalista gócpontok” felszámolására, iskola-összevonásokra került sor; majd a politikai diskurzusba rendre visszatértek a nemzeti elemek. A korszakot a Nicolae Ceaușescu hatalomra jutása (1965. március 22.) zárta.

## A kommunizmus genezise: a munkásosztály eredményei és hősei

1948-tól egyre jobban megerősödött a szocialista-kommunista államrendszer. A kommunista párt a múltat a maga történetével igyekezett benépesíteni. Ehhez olyan múltbeli vagy konstruált emlékeket hozott felszínre, amelyek a rendszer genealógiáját biztosították. A két világháború közötti kommunista illegalitás és szervezetépítés, a munkásmozgalmak és munkássztrájkok, az antifasiszta háború hősei, a munkásosztály vértanúi nyertek hangsúlyos szerepet.

1950. április 30-án a kolozsmonostori temetőben felavatták, illetve rendezték az I. és II. világháborúban elesett hősök és eltűnt személyek emlékművét. A névsor mellett elhelyezett tábla az áldozatok nagyságát kiemelve szólított kegyelettetésre: „Fiatall és idős utazó, ahányszor utadon keresztet találsz, amelynek kövébe hős nevéet vésték, állj meg legalább egy pillanatra, olvasd el és gondolkodj el azon, hogy amaz áldozata nélkül lehetetlen volna, hogy te ma szabadon élj, szeresd a napot, a virágokat, a hegyeket és folyókat, amelyeket megvédelmezett és örökségül rád hagyott a gyalogos, a hegyivadász, a tüzér, a páncélos és a repülő hős.” [401.]

A munkásosztályra alapozó új rezsime előtörténetét létrehozni visszanyúlt egészen 1920-ig, a munkásmozgalmakig és emléktáblát állított a munkások szakszervezeteinek és a párt akkori székházaira. Az 1948 után állított emléktáblák fordításai: „Ebben az épületben volt 1920 és 1921 között a kolozsvári munkások szakszervezetének székháza.” [394.]; „Ebben az épületben volt 1921 és 1924 között a Román Kommunista Párt helyi szervezetének székháza. Ugyanitt volt 1923 és 1929 között az egyesült szakszervezetek helyi székháza.” [395.] Az illegális pártgyűlés helyszínét 1954-ben jelölték meg: „Ebben a házban tartották 1939. január 23. és 24. között a Román Kommunista Párt Erdélyi és Bánsági Területi Bizottságának értekezletét, amelyen az RKP Központi Bizottsága részéről részt vett Ilie Pintilie és Breiner Béla, a munkásosztály ügyének két megfélemlíthetetlen harcosa.” [408.]

1953. február 16-án, a Vasutasok Napján nagyszabású ünnepeken emlékeztek meg a vasutassztrájkok 20. évfordulójáról. Az emlékbeszédek a vasutasok harcát és hősiességét emelték ki. A vasutasok szakszervezetének székházán felavatott román és magyar emléktáblák az eseményt megszervező – az állítás idején miniszterelnök – Gheorghe-Gheorghiu Dej szerepét emelték ki, illetve a vasutassztrájkok tulajdonítottak túlzott jelentőséget: „EBBEN AZ ÉPÜLETBEN VOLT A CFR<sup>241</sup>/ SZAKSZERVEZETÉNEK SZÉKHÁZA AHOL 1932/ JUNIUS 8(-)ÁN GHEORGHE GHEORGHU DEJ/ ELVTÁRS VEZETÉSÉVEL ÜLÉSEZETT A/ VASUTI MUNKÁSOK AKCIO-BIZOTTSÁGA./ EZEN A GYŰLÉSEN GHEORGHE/ GHEORGHU DEJ ELVTÁRS ELSZÁNT/ HARCRA HIVTA FEL A MUNKÁSSÁGOT A KE-/ GYETLEN KAPITALISTA KIZSÁKMÁNYO(-)/ LÁS MEGDÖN-

241 Căile Ferate Române ('Román Vasút').

TÉSÉRE A SZOVJETUNIO/ FORRADALMI VÉDELME. / 1933–1953.” [404., 405.]<sup>242</sup>  
 A Vasúti Műhelyek – mely ez alkalomból felvette a Február 16. nevet – Filimon Sârbu Klubjának homlokzatán elhelyezett kétnyelvű emléktáblák a sztrájk széles körű munkástámogatottságát és a párt szerepét hangsúlyozták: „A Vasúti Műhelyek munkásai, a Dermata – ma Herbák János-Művek – és más gyárak munkásainak aktív támogatása mellett, a Román Kommunista Párt vezetésével határozottan helytálltak a munkásosztály 1933. évi január–februári hősi harcaiban. 1933–1953.” [406., 407.]

Az események 25. évfordulóján, 1958. február 16-án avatott emlékmű ugyanezt a narratívát erősítette, új elemként jelent meg az együtt élő etnikumokra tett utalás, illetve az egykori helyi eseményeknek a fővárosi történésekkel való összekapcsolása: „Azoknak a kolozsvári román és magyar vasutasoknak az emlékére, akik 1933 februárjában a Román Kommunista Párt vezetésével és a város egész munkásságának támogatásával, a bukaresti Grivica Vasúti Műhelyek dolgozóival egyidőben, forradalmi harcot vívtak a polgári-földesúri rendszer ellen.” [420.]

1959-ben, a Román–Szovjet Barátság Hónapja<sup>243</sup> rendezvénysorozat keretében a Szovjetunió Barátainak Társasága kolozsvári fiókjának 1934-es alapításáról emlékeztek meg. Az egykori székházat emléktáblával jelölték meg, kiemelve a párt szerepét is: „a Román Kommunista Párt vezetése alatt álló tömegszervezet tevékenyen küzdött a Szovjetunióval való baráti kapcsolatokért.” [430.]

A szocialista-kommunista ideológia létjogosultságát a munkásosztályért és a fasiszmus elleni harcban elesett katonák, kommunista vértanúk és hősök biográfiájával legitímálta a rezsim. Az Írisz Porcelángyár udvarán mellszobros emlékművet állítottak egy repülőstiszt halálának 10. évfordulóján (1955-ben): „A hős Dîrjan Traian, a haza fasiszta iga alóli felszabadításának megfélemlíthetetlen harcosa. 1920–1945.” [411.] Az Unirea gépgyár Ifjúmunkás Szövetsége is emlékművet állított egy őrmesternek a gyár udvarán, 1959-ben: „Örök dicsőség a hős Suciu Aurel őrmesternek, aki a fasiszmus elleni háborúban kötelessége teljesítése közben esett el.” [427.]

A szamosfalvi laktanya udvarán állított 1958-as emlékmű az ideológia vértanúinak emlékét őrizte: „Ezen a helyen a munkásosztály legjobb fiainak százait bántalmazták és kínozták a Horthy-féle fasiszta rendszer hóhérai az 1940–1944-es években. Azokat, akik rendíthetetlenül harcoltak népünk boldogságáért.” [421.] Tyukodi Antal és Józsa Béla emlékének külön is adóztak. Az előbbi munkásvértanúnak a Házsongárdi temetőben emeltek emlékművet [415.]. Az utóbbinak 1957-ben, a katonakórház udvarán állítottak emlékoszlopot kétnyelvű felirattal; a magyar szöveg: „E KÓRHÁZBAN HALT HÓSI HALÁLT/ 1943 NOVEMBER 22-ÉN/ JÓZSA BÉLA/ KOMMUNISTA SZABADSÁG-HARCOS/ A HORTHY FASIZMUS ÁLDOZATA.” [417.] Az ő nevét viselték az 1950-es években a szamosfalvi Józsa Béla Mozi és Józsa Béla Művelődési Otthon. Herbák Jánosról és Breiner Béláról 1957 körül neveztek el utcákat. Herbák Jánosról nevezték el az addigi Dermata Bőr- és Cipőgyárat is.

242 Gheorghe-Gheorghiu Dej halálakor (1958) a Molotov utca az ő nevét kapta.

243 Az ARLUS (Asociația Română pentru strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică – 'Román Társaság a Szovjetunióval való Kapcsolatok Erősítéséért') már alakulása első évfordulóján (1946. november 20-án) megrendezte a Szovjet–Román Barátság Napját. Az esemény később hónapokra duzzadt, 1963-ig minden októberben rendszeresen megünnepezték.

Az emlékállítások nyomán a 20. század elejének munkástörténete, a szakszervezeti mozgalmak és munkásmozgalmak eseményei az emléket kihelyező párt történeteként jelentődtek meg. Az illegális párttal való folytonosságot (implicite) hangsúlyozva az 1921-ben alakult Kommunisták Romániai Pártja helyett a feliratok a Román Kommunista Pártot, illetve az RKP-t említették [395., 406., 407., 408., 430.].

A kiemelt események a munkásosztály (és a párt) szenvedéstörténetét mutatták be, az előző „imperialista” rendszer és a „fasiszta” háború áldozataira irányították a figyelmet. Az „elnyomottak” és „felszabadítottak” már nem a nemzetért, hanem – a szocialista-kommunista ideológia internacionalizmusának értelmében – a „népért” küzdő proletárok.

Az emlékállítás és megemlékezés eseményeit a munkásosztály különböző ünnepi alkalmaira telepítették. Az 1933. február 16-ai kolozsvári véres munkássztrájk emléknapján, a Vasutasok Napján tartottak megemlékezéseket és emlékállításokat [404., 405., 406., 407., 420.]. Az országos ünnepnapok közül az 1944. augusztus 23-ai sikeres kiugrás emléknapján – „a dolgozók felszabadulásának napján” – állítottak emlékműveket [417., 421.].

Az esemény tereinek megválasztását egyrészt a munkásosztály szenvedésének helyszínei (gyár, laktanya, katonakórház) [406., 407., 417., 420., 421.], illetve a munkásmilő legadekvátabb helyei (gyárépület, gyárudvar) [411., 427.] indokolták. Emellett fontos szerep jutott az eszme születése és formálódása helyeinek (pártszékház, munkásszakszervezet, illegális gyűlés) [394., 395., 404., 405., 408.].

Ezek az emléktáblák és emlékművek a munkásosztály múltjának kiépítése mellett egyúttal az ellenségképet is alakították: a fasiszmus ideológiájának, a kapitalista gazdasági-politikai rendnek, illetve a Horthy-rendszernek is emléket állítottak.

## A történelem és a kultúra személyiségei

A város vezetősége és a különféle országos szervezetek a tudományok és művészetek művelőinek állítottak emléket azzal, hogy szülőházukat, szálláshelyüket és lakóházukat megjelölték, utcákat, tereket és intézményeket neveztek el róluk.

Bolyai János szülőházán kétnyelvű emléktáblát avatott a Román Népköztársaság Akadémiája a tudós születésének 50. évfordulóján (1952-ben). A kegyelet a „nagy matematikus és haladó gondolkodó” tudósra szólt [403.].

Francisc Liszt (Liszt Ferenc) „híres zongorista” 1846-os kolozsvári vendégszereplésekor igénybe vett szálláshelyén az 1960-as években állítottak emléket [432.].

A román tudósok és művészek (átmeneti) lakóházait is ellátták emléktáblákkal. Emil G. Racoviță „nagy román biológus, a Román Tudományos Akadémia egykori elnöke, a Kolozsvári Egyetem tanára, a barlangélettan alapítója” [396.], Gheorghe Dima „román klasszikus zeneszerző, a román zeneiskola kiemelkedő előjárója, az erdélyi művelődés lelkes ösztönzője, a kolozsvári állami Zenekonzervatórium megalapítója” lakhelyeit jelölték meg [410.]. Utóbbiról nevezték el a Zenekonzervatóriumot 1950-ben, illetve egy utcát 1957-ben.

Az Emil Isac lakóházán (1958 körül) avatott kétnyelvű felirat a „HUMANISTA ÉS DEMOKRATIKUS GONDOLKOZÁSÚ KÖLTŐ, A XX. SZÁZAD ELSŐ FELE HALADÓ SZELLEMŰ ERDÉLYI IRODALMÁNAK KIVÁLÓ KÉPVISELŐJE” biográfiájának bemutatásakor részlete-

sen kitért az irodalmi munkásságára, háborúellenességére, népszolgálatára és a népek testvériségéért játszott szerepére. Az életrajz megkonstruálásakor a baloldali eszméiséget emelték ki: „A SZÉLES MŰVELTSÉGŰ KÖLTŐ A NÉP SZENVEDÉSEINEK ÉS TÖREKVÉ-/SEINEK SZÓSZÓLÓJA VOLT [...] / EMIL ISAC INNEN, KOLOZSVÁRRÓL, ERDÉLY FŐVÁROS-ÁBÓL ÖTVEN ÉVEN/ ÁT HARCOLT ÍRÁSAIVAL NÉPÉNEK A NEMZETI ELYNYOMÁS LÁNCA-IBÓL, A TÁR-/ SADALMI KIZSÁKMÁNYOLÁS IGÁJÁBÓL ÉS A SZELLEMI SÖTÉTSÉG ALÓL/ VALÓ FELSZABADÍTÁSÁÉRT. / EMIL ISAC KOLOZSVÁRRÓL, A NEMZETI SÉRELMEK ÉS TORZSALKODÁSOK/ TÚZFÉSZKÉBŐL, AZ ELYNYOMÓK ÁLTAL EMELT SOVINISZTA KOR-LÁTOKAT/ ÁTTÖRVE FOGOTT BARÁTI KEZET MAGYAR ÍRÓTÁRSAIVAL, ADY ENDRÉ-VEL, / KOSZTOLÁNYI DEZSÓVEL, BABITS MIHÁLLYAL, KÓS KÁROLYAL ÉS MÁSOKKAL, S/ VELŰK EGYÜTT HARCOLT A BÉKÉÉRT ÉS A NÉPEK TESTVÉRI ÖSSZEFOGÁ-/ SÁÉRT, HARCOS PÉDAADÁSÁVAL ELŐHÍRNÖKE VOLT ANNAK A BARÁTSÁGNAK/ ÉS TESTVÉRI-SÉGNEK, AMELY MA SZÉTBONTHATATLAN EGYSÉGBE FORASZTOT-/ TA ÖSSZE HAZÁNK ÖSSZES DOLGOZÓIT.” [425.] A költőről utcát neveztek el 1957-ben.

Grigore Silași lakóházán arról emlékeztek meg, hogy a „kolozsvári egyetem első román nyelv és irodalom tanára” 1884–1885-ben George Coșbuc látogatását fogadta [433.]. Constantin C. Diculescu egyetemi tanár mint „az egyetemes történelem szakér-tője” [434.], George Vilsan egyetemi tanár mint „a Román Akadémia tagja, a korszerű román földrajztudomány megteremtője” [435.], Ioan Piuariu Molnar mint „neves ro-mán szemorvos” [436.], Ion Agârbiceanu mint „nagy prózaíró és akadémikus” [438.], Augustin Bena mint „nagy zeneszerző, a kolozsvári Gheorghe Dima Zene- és Szín-művészeti Konzervatórium volt tanára és rektora” [439.], Alexandru Lapedatu mint „egyetemi tanár, történész, akadémikus, Erdély Romániával való 1918. december 1-jei egyesülésének fáradhatatlan harcosa” [440.], Constantin Ujeicu művész pedig mint „a kolozsvári Román Opera basszus énekes, aki több mint harminc éven át felejthetetlen alakításokat nyújtott” [447.] érdemelték ki az utókor emlékezetét. Az emléktáblákat az 1960-as években állították.

A különféle intézmények a tudomány megteremtőinek vagy művelőinek állítottak emléket. A Bolyai Tudományegyetem Orosz Intézete 1949. májusában felavatta Mak-szim Gorkij szovjet-orosz író mellszobrát [398.]. Az egyetem Barlangkutató Intézete Emil Racoviță halálának 10. évfordulóján (1957-ben) állított mellszobrot [418.]. 1964-ben emelte a Babeș–Bolyai Tudományegyetem Földrajz Kara George Válsan mellszob-rát [445.]. A Belgyógyászati Klinika 1958 után emelt mellszobrot, a felirata szerint „Dr. Iacob Iacobovici tanárnak és mesternek, aki megalapította az erdélyi román sebészeti iskolát és 1919. október 1. és 1933. augusztus 1. között igazgatta ezt a klinikát. Kegye-lettel, kollégái, munkatársai és diákjai.” [426.] Florian Porcius botanikus mellszobrát [443.] a Botanikus Kert állíttatta.

1958-ban több középiskolát román és magyar személyiségekről neveztek el. A 2. sz. Középiskolának George Coșbuc, a 4. sz. Középiskolának Emil Racoviță, a 8. sz. Közép-iskolának pedig Avram Iancu nevét adták. Február 2-án az 5. sz. Középiskolát George Barițiu-ról és a 7. sz. Középiskolát Brassai Sámuelről, december 7-én a 9. sz. Középiskolát Mihail Eminescuról, december 16-án a 8. sz. Középiskolát Nicolae Bălcescuról és a 6. sz. Középiskolát pedig Gheorghe Șinclairról, illetve Ady Endréről nevezték el. Az isko-lanévadó ünnepek keretében a román névadók mellszobrait is felavatták az érintett iskolákban, George Barițiu [419.], Mihail Eminescu [422.], Nicolae Bălcescu [423.], Gheorghe Șincai [424.] emlékének adózva.

A kolozsvári térrendezések során Ion Luca Caragiale íróról, születésének 100. évfordulóján, 1952. február elsején újonnan kialakított parkot neveztek el. Az író mellszobrára pályázatot hirdettek, az elkészült alkotást [416.] 1957-ben avatták fel. Hollai Anna, a városi néptanács végrehajtó bizottságának alelnöke az írónak „a román dramaturgia fejlesztésében játszott szerepét, kiállítását az elnyomottak, kizsákmányoltak mellett” emelte ki. A kor megemlékezési gesztusát a vélt (vagy a múltba visszavetített) ideológiai hasonlóság láttatásával indokolták „Caragiale művein keresztül leleplezte a burzsoá-földesúri rendszer minden igazságtalanságát és hazugságát”.<sup>244</sup>

A Horea vezette erdélyi parasztfelkelés 180. évfordulóján, 1964-ben az Állomás téren avattak mellszobrot a parasztleírónak [446.]. Constantin Daicoviciu akadémikus méltatásában a „román népi hősnek” a „feudális elnyomás elleni harcát” értékelte. Ez a retorika a szocializmus korának szemléletét találta meg az eseményben: „Horea a földért, a szabadságért, a társadalmi és nemzeti ügy nevében hívta harcra az elnyomott paraszti és bányász tömegeket”.<sup>245</sup>

Ezek az emlékállítások általában a Kolozsvárhoz kötődő életpályákat nevezték meg; azonban több esetben az orosz, illetve román kultúra és történelem nagy személyiségeit is a város terébe lokalizálták.

## Egyházak, közösségek emlékállításai

Az egyházközségek többnyire a papjaikról, az előljáróikról és azoknak a közösség javára történő áldozatos munkájukról emlékeztek meg, illetve a templomok és közösségeik történetét mutatták be.

Az evangélikus templomban emléktáblát avattak a szovjetek által elhurcolt Járosi Andor esperesnek és teológiai magántanárnak [397.].

A Farkas utcai református templomban Vásárhelyi Boldizsár lelképásztornak állítottak emléket. A felirat a pap életének az egyház szempontjából fontos eseményeit, tanulmányait, a tudósi eredményeit tartalmazta [409.].

A kétágú református templom felszentelésének kerek évfordulóján elhelyezett emléktáblán a templomtörténetet részletezték, illetve a támogató lelkészek, városi előljárók, egyháztagok és egyházközség szerepét emelték ki: „Ezt a templomot 1829-ben kezdték építeni. Előtte még két/temploma volt a gyülekezetnek. Az első kis fatemplom a mai/református theologia helyén állott. A második nagyobb a mos-/tani templomtelek víz felőli részén. A XVII. század végén épült./1845. november 2-án hirdette benne utoljára az ígét herepei/gergely. A templom alapkövét 1829. október 3-án tették/le. Az építési költséget az egyház tagjai adták össze. Az ada-/kozásban a radák család, az építés körül pataki Mihály város-/bíró, herepei Károly és gergely lelképásztorok, szathmári pap/gábor és méhes Sámuel egyházigazgatók jártak elől./A templomot 1851. október 12-én szentelték fel. A méhes/

244 Részlet az április 14-ei avatóbeszéből; forrás: (n. n.) Új műemlékkel gazdagodott Kolozsvár. Leleplezték I. L. Caragiale szobrát. *Igazság*. 1957. ápr. 16. XIX. évf. 90. sz. 1.

245 Részlet a december 6-ai avatóbeszéből; forrás: (n. n.) Horea-szobrot leplezték le a kolozsvári Állomás-téren. *Igazság*. 1964. dec. 8. XXV. évf. 290. sz. 1.

SÁMUEL ÁLTAL ADOMÁNYOZOTT SZÓSZÉK UGYANEKÉBEN AZ ÉVBEN, A KÉT/ OLDALKARZAT 1879-BEN KÉSZÜLT EL. A FARKAS UTCAI TEMPLOMBÓL ÁT-/ HOZTÁK AZ 1798. ÉVI TŰZVÉSZBEN MEGOLVADT RÁKÓCZI HARANGOK ANYA-/ GÁBÓL 1799-BEN ÖNTÖTT KÉT HARANGOT. A RÉGI FATEMPLOMBÓL PEDIG/ AZ 1836-BAN SZILÁGYI SÁMUEL LELKIPÁSZTOR ÁLTAL KÉSZÍTTETETT/ ÚRASZTALÁT, VALAMINT A FARKAS JÁNOSNÉ ADOMÁNYÁBÓL ÉPÍTETT OR-/ GONÁT. A MOSTANI ÚRASZTALÁT RADÁK ISTVÁN ADOMÁNYOZTA. A TEMP-/ LOMOT A GYŰLEKEZET ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL 1926-BAN VÁSÁRHELYI JÁNOS/ LELKIPÁSZTORI SZOLGÁLATA IDEJÉBEN KÍVŰL-BELŰL MEGÚJÍTOTTÁK. 1941-BEN/ KÁDÁR GÉZA LELKIPÁSZTOR KEZDEMÉNYEZÉSÉRE ÚJ ORGONÁVAL LÁTTÁK/ EL. 1948-BAN BEVEZETTÉK A GÁZFŰTÉST, 1950-BEN PEDIG A MEGRON-/ GÁLÓDOTT OLDALKARZATOKAT ÁLLÍTOTTÁK HELYRE.// EZT AZ EMLÉKTÁBLÁT AZ ÚR 1951. ESZTENDEJÉBEN A TEMP-/ LOM FELSZENTELÉSÉNEK SZÁZADOS FORDULÓJÁN AZ EGYHÁZHOZ/ VALÓ BUZGÓ RAGASZKODÁSBÓL ÉS A TEMPLOM IRÁNTI SZERETETBŐL/ HELYEZTE EL AZ ALSÓVÁROSI GYŰLEKEZET.” [402.] Néhány év múlva a kolozsvári gyülekezetben az egyházrészek megalakulásáig, 1564–1917 között szolgáló lelkipásztorok neveit is megörökítették. A megemlékezés apropóját a reformáció kolozsvári győzelmének 400. évfordulója szolgáltatta: „AZ ISTEN IGÉJÉT HIRDETŐ RÉGI LELKIPÁSZTOROK EMLÉKÉT – AZ IGÉRE/ FIGYELVE: „EMLÉKEZZETEK MEG A TI ELŐJÁRÓITOKRÓL, AKIK SZÓLOTTÁK/ NÉKTEK AZ ISTEN BESZÉDÉT” (ZSID. LEV. 13:7) – AZ EVANGÉLIUMI HIT KOLOZSVÁROTT/ VALÓ DIADALÁNAK NÉGYSZÁZÉVES FORDULÓJÁN, 1956 MÁRCIUS/ 16-ÁN MEGÖRÖKÍTETTE A BELVÁROSI EGYHÁZKÖZSÉG.” [412.]

A Szent Mihály-templom restaurálása után latin nyelvű feliratban emlékeztek meg az eseményről. Fordítása: „Helyreállítva Baráth Béla kanonok, püspöki helynök, plébános, a bölcsészeti és a szentséges teológiai tudományok doktora idején, a Román Népköztársaság kormányának jótékonyaságából, az Úr 1956. esztendejében.” [413.] A kanonok-plébános egy másik, püspöki címeres emlékkövet is készíttetett – a román állam támogatására való utalás nélkül – [414.], amely azonban nem került elhelyezésre. (A kő a templom kőtárában található.)

1961-ben Kolozsmonostoron felszentelték „az erdélyi román ortodox egyház újjászervezése történelmi tettének emlékére” a „széles környéken eme legkisebb és legrégibb” görögkeleti templomot. Az emléktábla az évtizedes építkezés vezetőit, támogatóit, lebonyolítóit, illetve a felszentelést végző egyházi előljárókat nevesítette [442]

A központi görög katolikus templom kerítésére az 1960-as években helyezett emléktábla Veronica Micle házasságkötésének állított emléket. (A költőnő a Mihai Eminescuval való későbbi kapcsolata révén lett ismert.) A felirat szerint „Ebben a szent templomban tartották 1864. augusztus 7-én Veronica Micle költő és Ștefan Micle egyetemi tanár egyházi esküvőjét. A szertartást Ioan Pamfilie esperes végezte.” [437]

A volt neológ zsinagógában (ekkor Deportáltak Temploma) a hitközség tagjai a II. világháborúbeli meghurcoltatásának és kolozsvári zsidóság újrakezdésért tett erőfeszítéseinek állítottak emléket. Az 1949-ben, magyar és román nyelvű emléktáblák a héber Emlékezz...! felszólítással kezdődtek: „»IME A CSIPKEBOKOR LÁNGOKBAN/ ÁLL, ÉS NEM HAMVAD EL...«/ EZERKILENC SZÁZNEGYVENNÉGY MÁJUS HAVÁBAN,/ E HITKÖZSÉG TAGJAIT, AGGASTYÁNT ÉS CSECSEMŐT,/ TERHES ANYÁT ÉS BETEGET, FÉRJET ÉS HITVEST,/ FIUT ÉS LEÁNYT KITÉPTEK OTTHONUKBÓL ÉS A/ VÁROSON KÍVŰL FELÁLLITOTT GETTÓBA, ONNAN PEDIG/ NÉMETORSZÁGI ÉS LENGYELORSZÁGI

MEGSEMISÍTŐ/ TÁBOROKBA HURCOLTAK./ A HITKÖZSÉG TAGJAI, AKIKET A SZOVJET HADSEREG/ FELSZABADÍTOTT ÉS AKIK HAZATÉRTEK, HOGY/ UJRAKEZDJÉK ÖSSZETÖRT ÉLETÜKET, FELÉPÍTETTÉK/ A VISSZAVONULÓ FASISZTÁK ÁLTAL FELROBBANTOTT/ TEMPLOMOT./ ÖRÖK EMLÉKÜL A KEDVESEKNEK ÉS DRÁGÁKNAK,/ A SZENTEKNEK ÉS TISZTÁKNAK, AKIKET MEGALÁZTAK,/ PORBATAPOSTAK, MEGÖLTÉK VAGY ELÉGETTEK./ ÖRÖK EMLÉKÜL AZOKNAK, AKIK VIZBEN, TÜZBEN,/ LÉGBEN, FAGYBAN, ROBOTBAN, LÁZBAN, VIADALBAN,/ ÉS ROHAMBAN MÁRTÍR ÉS HŐSI HALÁLT SZENVEDTEK/ NÉPÜKÉRT ÉS AZ EMBERISÉGÉRT./ ÖRÖK EMLÉKÜL AZOKNAK, AKIKNEK SEHOL SINCSEN/ SÍRJUK.../ TE VÁNDOR, AKI ITT ELHALADSZ, HAJTSD MEG FEJED/ ÁLDOZATUK EMLÉKE ELŐTT ÉS TI ELKÖVETKEZENDŐ/ NEMZEDÉKEK SOSE FELEDJÉTEK A FASIZMUS BŰNEIT!/ AZ ALKOTÓ MUNKA GYÓGYITSA MEG A LELKEKET/ ÉS DOLGOZZUNK A SZABADSÁG SZERETŐ EMBEREKKEL/ A BÉKÉÉRT.” [399., 400.]

A megemlékezés időzítése (1949. augusztus 24.) a „fasizmus feletti győzelem”, a „haza felszabadulásának” 5. évfordulójára esett (1944. augusztus 23.). Tartalmát tekintve ötvözte a szocialista-kommunista ideológiai elemeket a zsidó rituális gyászszertartásokéval. Az ünnepi rendet a köztársasági himnusz és a szovjet himnusz eléneklése, illetve Sebestyén Iosif (József) hitközségi elnök köszöntője nyitotta meg. A megemlékező beszédet Rappaport Ottó szerkesztő, színházi rendező tartotta. Az emléktáblák leleplezése után mozgalmi dalokat (*A vilnai [vilniusi] partizánok éneke*), zsidó rituális gyászszövegeket (*El mule rachamim, Kaddis*), illetve baloldali kötődésű műveket (versek, kórusművek) adtak elő a magyar színház és opera művészei és a hitközség tagjai.

Az emlékezet helyekén funkcionáló zsinagóga az egyéni vagy személyesebb jellegű megemlékezéseknek is tere lett. Részben héber és részben román nyelven állított emléket egy özvegy férj: „Emlékeztetül az Úr házában táblára vésetett R. Jehezkel Dov Wieder – mécsese világítson – adomány a felesége lelkéért a kedves és drága, megbecsült, áldott és boldog asszony drágább a színaranynál és az igazgyöngynél, derék asszony, férje ékessége, aki az igaz és jó úton járt, Alte Mirjam asszony, R. Pinhasz lánya, béke rá, élete teljében halt meg, 43 évesen, 723. évben a kis időszámítás szerint, ijjár hó 24. [1963. május 18.]. Nyugalma az édenben, emléke örökké fennmarad. Feleségem Wieder Jolán, született Elefánt, emlékére.” [444.]

Az egyház, hitközség keretében működtetett emlékezet, emlékállítás többnyire a közösség vezetőinek és tagjainak áldozatkészségét és/vagy szenvedését emelte ki.

## A korábbi emlékjelek sorsa

Szent György lovas szobrát elköltöztették a Szentgyörgy – 1962-től Béke – térről a Farkas utcai templom elé. Magyar feliratát [301.] latinra változtatták. Az új feliratot a szobor Prágában levő eredetijéről másolták, fordítása: „Az Úr 1773. esztendejében Szent György képmásának ez a műve kolozsvári Márton és György által készítettet el.” [431.]

Az egyetem előtti téren álló 1744-es fogadalmi oszlopot [145.] 1959-ben elbontották, átmenetileg a ferences templomban raktározatták el, majd 1961-ben a Szentpéter téri templom mögött állították fel [441.]. A Mária-szobros oszlop elbontását az egyetem

## A II. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉTŐL AZ 1989-ES RENDSZERVÁLTÁSIG (1945–1989)

rektora kezdeményezte azzal az indoklással, hogy a téren álló vallásos alakzat és az egyetemen folyó kommunista nevelés között diszkrépancia áll fenn.<sup>246</sup>

1957 után eltakartatták, illetve bedeszkrétatták az egyetemmel szemközt lévő egykori királyi liceum 1821-es [204.], illetve az egykori Báthory–Apor Szeminárium (ekkor 11. sz. Középiskola épületei) 1883-as [245.] latin nyelvű építési emléktábláit. A főtéri palota homlokzatáról 1960-ban eltávolították az 1828-as Jósika-címert [207.]. I. Ferenc József látogatásának magyar nyelvű emléktábláját [250.] az 1960-as években távolították el a Bánffy-palota erkélyéről. A Kőrbonctani Intézet építési emléktábláját is felszámolták [251.]. Reményik Sándor emléktábláját vakolat fedte az épület 1980-as évek végi helyreállításáig [370.].

Brassai Sámuel tudós és Berde Mózes alapítványtevő politikus mellszobrait [285., 286.] 1963-ban eltávolították az egykori unitárius iskola (ekkor Brassai Sámuel Középiskola) előcsarnokából. (Ezeket 1968-ban állították vissza.) Az unitárius személyiségek díszteremben lévő reliefjeit 1963-ban magyar és román írók portréival takarták le.

A korszak ideológiájában a klérus és az arisztokrácia egyre inkább a kizsákmányoló, a munkásosztály elnyomó társadalmi osztály és réteg kategóriájába soroltott. A bemutatott reprezentációk eltávolítása, felfüggesztése vagy áthelyezése ezzel a szemlélettel is magyarázható.

### *Az „aranykorszak”. A látszólagos liberalizációtól a nemzeti kommunizmus programjáig (1965–1989)*

Az 1965 és 1989 közötti időszak elkülönül a romániai kommunizmus és szocialista államépítés történetében. A Nicolae Ceaușescu hatalomra jutásával kezdődő kommunista diktatúrát a hivatalos korszakolásban a „Ceaușescu-korszak”, „aranykorszak” elnevezésekkel illették. A nemzeti kisebbségek szempontjából a korszak politikai kontextusát nagyjában meghatározta az 1966–1971 közötti ideológiai enyhítés időszaka. A „nyitás” korszakában általánosan jellemző volt a hatalmi törekvés a társadalom támogatásának megszerzésére: ezt főként az értelmiségi találkozó, események folytonos szervezése, illetve új magyar (kisebbségi) intézmények (lap, kiadó, tévéműsor stb.) létrehozása jellemezték. A szocialista nemzet koncepciójába illeszkedve megalakult a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa. Az 1971-es „júliusi tézisek” után a kommunista hatalom már a társadalmi, politikai, etnikai homogenizációra törekedett: a kisebbségi (magyar) nyelvű oktatás fokozatos felszámolását végezte, kihelyezési politikát, szisztematizálást (falurombolást) folytatott. A homogenizációs politika eredménye az erőteljes magyarelles propaganda.

246 Az oszlop 1957–1958 közötti helyreállítása után váltotta ki méginkább az egyetem vezetőségének nemtetszését. „Nem tudom a diákságot marxista-materialista szellemben nevelni, amíg ez a szobor itt áll az egyetem előtt, a fiatalok szeme láttára” – jelentette ki többször, különféle fórumokon a rektor (vö: *Szabadság*. 1993. ápr. 28.).



## Kommunista és antifasiszta hősök

Az 1969. augusztus 23-a előtti napokban, a „felszabadítás” 25. évfordulójára emlékezve a város több pontján emlékműveket avattak a kommunista és antifasiszta munkás- és katonahősöknek. Az emlékállításokba a helyi vezetőség a gyári munkások, oktatási intézmények és a katonai alakulatok bevonásával közérdekűvé avatta a „kommunizmus mártírjainak” emlékét. 20-án a Clujana – 1964-ig Herbák János – Bőr- és Cipőgyár sporttelepén felavatták Herbák János mellszobrát [460.]. 21-én Ilie Pintilie mellszobrát [461.] helyezték el a Közlekedésügyi Minisztérium Szakiskola Központjának udvarán. 22-én a Hősök temetőjében leleplezték az Antifasiszta Hősök Emlékművét; feliratának fordítása: „Dicsőség a román katonáknak, akik a haza fasiszta iga alóli felszabadításáért áldozták életüket” [462.]. Augusztus 23-án nagyszabású ünnepséggel, munkások földművesek és értelmiségiek felvonulásával, katonai díszszemlével ülték meg a „fegyveres felkelés” negyedszázados eseményeinek emlékünnepét.

Az egyetem intézményei is fémjelezték a kommunista ifjómunkások és antifasiszta hősök emlékeztétét. Czeller Ludovic (Czeller Lajos) arcképes emléktábláját „egy katonai egység” állította magyar és román szöveggel a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Jogi Karának egyik termében: „A KOMMUNISTA IFJÚMUNKÁS SZÖVETSÉG/ TAGJA, KARUNK VOLT HALLGATÓJA, A/ »TUDOR VLADIMIRESCU« HADOSZTÁLY/ SORAIBAN HARCOLVA, 1945. MÁRCIUS 2-/ ÁN ÉLETÉT ÁLDOZTA A MUNKÁSOSZTÁLY/ FELSZABADÍTÁSÁÉRT, A BÉKE ÉS A/ SZOCIALIZMUS ÜGYÉÉRT.” [467.]. Az Egyetemi Sportpark emlékműve a névtelen hősök emlékének adózott: „Azok emlékére, akik hajlandók voltak meghalni a hazáért.” [476.]

Az illegális Igazság kiadójának, nyomdájának helyszínét mint az ideológia médiumának kolozsvári központját jelölték meg. (Hozzávetőleges) felirata: „E ház pincéjében nyomtatták 1939 júliusa–szeptembere között az Igazságot,<sup>247</sup> az illegalitásban levő Román Kommunista Párt Erdély és Bánság Területi Bizottságának lapját.” [459.] A Román Kommunista Párt 50. évfordulóján a Porcelángyár udvarán díszkutat [479.] állítottak. Az 1971 májusában felállított alakzat – egy népi motívumokkal díszített stilizált női alak – a gyár termékeinek is jelképe volt. A Köztársaság kikiáltásának 25. évfordulójára (1972-ben) az Armatura fémárugyár is emléket állított. Az Öntő szobra [486.] a munka hőstét ábrázolta, aki a korszak sokat hangoztatott munkaversenyében építette a szocializmust.

## A román nemzeti múlt megteremtése

**Történelmi eredetmítoszok: a nemzet eredete és integrációs törekvései** • Az 1960-as évek közepétől az utcák és terek nyilvános terében is elkezdődött a román nemzeti történelmi múlt reprezentációinak megalkotása. Ez a törekvés főként a dák–római történelmi eredetmítosz, a román nemzeti fejlődés és integrációs törekvések, a román országrészek egyesítése toposzait jelenítette meg.

<sup>247</sup> Az *Erdélyi Szikra* 1945-től jelent meg hivatalosan mint a Kommunisták Romániai Pártja Észak-erdélyi Tartományi Bizottságának (később Kolozsvár-Kerületi Bizottságának) lapja. Ennek folytatásaként jelent meg 1945 júniusától az *Igazság* napilap.

## A II. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉTŐL AZ 1989-ES RENDSZERVÁLTÁSIG (1945–1989)

1965-ben újra felállították az 1940-ben eltávolított [321.] kapitóliumi farkas (Lupa Capitolina) szobrát. A latinitás (dákorumán kontinuitás) emlékművét ezúttal a BBTE főépülete elé helyezték [448.]. (1973-ban, egy másik szoborcsoport felállításakor az emlékművet áthelyezték a régi városháza elé, a Fötér sarkára [490.]) Decebal, Dácia királya mellszobrát [453.] születésének 1880. évfordulóján, 1967-ben állították az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum udvarán.

Napoca municípiumi rangra emelésének 1850. évfordulóján, 1974-ben nagyszabású (éves) ünnepségsorozatot szerveztek. Kolozsvár vezetősége a római településsel való folytonosság hangsúlyozására a jubileumi év keretében a város nevébe beemelte a Napoca utótagot, a hivatalos névhasználat azóta Cluj-Napoca (magyarul Kolozsvár-Napoca). A városnév felvételekor a szamosfalvi úton emlékoszlopot állítottak [496.].

A római származástudat reprezentálása mellett a románság erdélyi jelenlétének és nemzeti folytonosságának történelmét is megjelenítették. Gelu vajda lovas szobrát [512.] egy katonai létesítmény területén állították fel 1977-ben. A történelmi szereplő Anonymus krónikájában tűnt fel először. A román történetírásban egyre inkább a román őslakosok védelmében elesett vajdaként jelent meg. (A Töhötöm vezette magyar honfoglalók és a románság között ekkor – az erdélyi politikai közösség megalapozására – egyfajta mitikus paktum kötött, amely az erdélyi népek együttélést szabályozta volna.) (Vö: S. Mitu 1998.)

A nemzeti integráció, a nemzeti fejlődés és országegyesítés történetének kihelyezése az emlékállítások egyik leghangsúlyosabb vonatkozása volt. A 16–17. századból két fontos szereplő felépítése történt meg. Ezek Mihai Viteazul vajda és hadvezére, Baba Novac. A vajda háborút viselt Báthory Zsigmond magyar fejedelemmel szemben, a csata az utóbbi vereségével végződött. A 20. század (második felének) megemlékezései ezt a fegyveres konfliktust a román–magyar, elnyomott nép–elnyomó feudális rend viszonyrendszerben értelmezték, illetve a román vajda és hadvezére személyét és tetteit a román nemzeti és területi integráció kulcsfiguráiként és eseményeiként jelenítették meg. A goroszlói csata 370. évfordulóján, 1971-ben a Szabók tornyán (amely előtt Baba Novacot kivégezték) emléktáblát állítottak: „Az 1601. augusztus 3-ai goroszlói csata után itt állt meg csapatával (Kolozsvárt) 1601. augusztus 11. és 15. között Mihály vajda, megemlékezve a Szabók tornyánál Baba Novac tábornokról.”<sup>248</sup> [482.] Baba Novac szobrát 1976-ban, halálának 375. évfordulójára állították azon a helyen, ahol testét kivégzése után közszemlére kitették: „Baba Novac, a Mihai Viteazulnak, 1601. február 5-én megölt kapitánya. Emlékének tiszteletére emeltetett ez az emlékmű 1975-ben.” [495.] Az ünnepséget Constantin Crișan, a municípiumi pártbizottság első titkára, a város polgármestere nyitotta meg. Ezután Ștefan Mocuța, a megyei pártbizottság első titkára, a megyei néptanács végrehajtó bizottságának elnöke leplezte le a szobrot. Az emlékállítás szakmai legitimálását Ștefan Pascu történész, akadémikus vállalta magára: Baba Novac a nemzeti és társadalmi elnyomás ellen harcolt, a szoborállítás „a szocialista Románia kegyeletét rója le a szabadságért és a románok egyesítéséért harcolók előtt”.<sup>249</sup>

Erdély és a román országrészek egyesítésének és a vajda halálának 375. évfordulóján, 1976-ban emelték Mihai Viteazul fejedelem lovas szobrát. Az emlékállítás az alter-

248 Az eseménynek ugyanebben a térben, már 1936-ban is emléket állítottak [350.].

249 A részlet és adatok forrása: *Igazság*. 1976. febr. 3. XXXVII. évf. 26. sz. 1.

natív térépítés jegyében történt. A volt Széchenyi teret már 1923-tól – majd 1945-től ismét – Mihai Viteazulról nevezték el. A nagyméretű szobor körül a román ország-részek és Erdély címerei, illetve csatajelenetek domborművei kaptak helyet. A talapzatra a fejedelem pecsétjének nagyított mása és az alábbi román felirat került: „Mihai Viteazu (1593–1601), Havasalföld, Erdély és egész Moldvaország fejedelme.” [503.] Az avatóünnepség főszereplői ezúttal is Constantin Crișan, Ștefan Mocuța és Ștefan Pascu voltak. A polgármester megnyitóját a megyei néptanács elnöke leleplezte a szobrot. Az akadémikus „kora legmerészebb gondolkodójának” érdemeit, tetteit méltatta. Ez a retorika a szocialista ideológia legfontosabb toposzait fedte le: a fejedelem „a nép fia” volt, aki a függetlenségért és a (nemzeti) egységért harcolt, a román, magyar és szász parasztok pedig „szoros egységben, hittel szolgálták a nagy uralkodó tetteit és megvalósításait”. A Kolozsváron történő emlékállítást az indokolta, hogy a fejedelem fia itt folytatta tanulmányainak egy részét, a fejedelem itt akarta összehívni az első országgyűlést, a kolozsváriak pénzzel is támogatták, illetve hogy itt hajtotta végre utolsó politikai tettét (díszünnepséget szervezett Baba Novac emlékére). Az igazságot, szabadságot, függetlenséget és egységet megtestesítő vajda attribútumai a kor szocialista vezetőideáját jelentette, a kommunista párt elveivel kontaminálódott: „Kegyelettel emlékezünk meg róla és arról az áldozatteljes harcról, amelyet azért vívott, hogy megvalósítsa az ember és az emberiség legdrágább, a román nép számára is mindenkor megbecsült és szentnek tekintett eszményeit. Drágák ezek az eszmények pártunk számára is, amely merészen és bátran vezet bennünket az új, jobb és igazságosabb világ megteremtéséért is a szocialista Romániában.” A leleplezési ünnepséget a helyi színházak és operák művészeinek, énekeseinek, a filharmónia tagjainak, illetve a műkedvelő népi együttesek, hazafias gárdák és katonai alakulatok tagjainak műsora zárta.<sup>250</sup>

A fejedelem emlékére 1981-ben még egy emlékművet avattak. A román országrészek Cuza-féle egyesítésének ünnepnapjához (1859. január 24.) közel, január 21-én, Mihai Viteazul halálának 380. évfordulójára az Állami Levéltár homlokzatán egy domborművet helyeztek el. Az ünnepséget a Kolozs megyei Szocialista Nevelési és Művelődési Bizottság, illetve az Állami Levéltár helyi fiókja szervezte. A Kolozsvári Történelmi és Régészeti Intézet igazgatói minőségében Ștefan Pascu akadémikus avatta fel a Moldva, Havasalföld és Erdély egyesülését jelképező hármastábla címereiből, a vajda pecsétjének motívumaiból építkező, illetve az uralkodót és fiát ábrázoló domborművet. Köriratának fordítása: „Én, Mihály vajda, Havasalföld, Erdély és a teljes Moldva ura.” [520.] Az ünnepség szakmai jellegét a vajda uralkodásáról szóló dokumentumkiállítás és tudományos ülés adta meg.

Az erdélyi román parasztfelkelés (1784) vezetőinek emlékművét egy újonnan kialakított téren emelték. Horea, Cloșca és Crișan szoborcsoportját [495.] a haza felszabadításának 30., a felkelés 190., a város municípiumi rangra emelésének 1850. évfordulóján, 1974-ben nagyszabású ünnepség keretében adták át. A nemzeti emancipáció fontos állomásaként értelmezett történelmi eseményt a helyi és megyei vezetőség sajtótította ki.

Az 1848–1849-es eseményeknek és szereplőinek román értelmezését itt csak vázlatosan mutatom be. (Elemzését külön fejezetben végzem.) A forradalom és szabadság-

250 A részletek és adatok forrása: *Igazság*. 1976. dec. 18. XXXVII. évf. 299. sz. 1. és 3.

harc nyilvános emlékezetében az emlékállító kor etnikus hatalmi szerkezetéből adódóan a román perspektíva érvényesült. 1968-ban a magyar tannyelvű 11. sz. Líceum (egykori Királyi Lyceum) 389. évfordulóján az 1848-as forradalmi mozgalmak román diákjainak emléktábláját [456.] leplezték le. A volt Biasini-szálló homlokzatán Nicolae Bălcescu, Cezar Bolliac és Avram Iancu személyéről emlékeztek meg [458.]. Avram Iancu diákkori lakhelyét 1972-ben, halálának 100. évfordulóján látták el emléktáblával [484.]. Nagyméretű mellszobrát ugyanabban az évben állították [485.] a monostori Iuliu Hațieganu Iskola előtt. Emléktáblával jelölték meg Stephan Ludwig Roth szász forradalmár kivégzésének helyszínét [468.]. 1973-ban a forradalom 125. évfordulójára a névadás 15. évfordulóján a Nicolae Bălcescu iskola előtt leplezték a névadó forradalmár mellszobrát [488.].<sup>251</sup>

A román nemzeti mozgalmak 19. század végi eseményét, a Memorandum-per emlékezetét a szocialista hatalom is kisajátította. Aurel Isacnak, a perbefogottak egyik védőügyvédjének lakhelyén az 1970-es években avattak emléktáblát. Az emlékeztető szövegben előforduló látogatók (írók, költők) nevei közül többen a Memorandum megfogalmazói voltak; fordítása: „Itt lakott 50 éven át dr. Aurel Isac (1845–1932) memorandista harcos, a kolozsvári Román Kisiparosok Társaságának elnöke, a bécsi Ifjú Románia társaság tagja és a kolozsvári Júlia Művelődési Társaság alapító tagja. Itt látogatta meg őt Bogdan Petriceicu Hașdeu, dr. Ioan Rațiu, dr. Vasile Lucaciu, Ion Luca Caragiale, George Coșbuc, Ady Endre, George Popp de Băsești és sok más jelentős személyiség.” [487.] A pernek helyet adó középületen az 1980-as években ismét megjelenítették az eseményt, az 1928-as egykori emléktáblához [328.] képest módosított szöveggel. Az emléktábla Ioan Rațiu védőügyvédnek a per során elhangzott beszédéből is idézett: „Ebben az épületben zajlott le 1894 májusában a Memorandum-per. »Egy nép léte nem vita tárgya, az önmagát jelenti ki.«” [518.]

**Kulturális és társadalmi eredetmítoszok: (román) személyiségek és megvalósítások az ideológia szolgálatában** • A szocialista-kommunista államrend megalkotta a maga kulturális és társadalmi eredetmítoszait is. A neves személyiségeknek szóló emléktáblák és szobrok állításával a város köztereit, illetve a térre vonatkozó tudást szervezték. Az emlékállítások bemutatását a lefoglalt terek funkciói, típusai alapján csoportosítottam.

A városi szabadidőtöltés és szórakozás terét, a Sétateret többszöri kísérlettel alakították emléktérre is. Liviu Rebreanu és George Coșbuc írók szobrait születésük 100. évfordulóján, 1967-ben állították [449., 450.]. Lucian Blaga költő és filozófus szobrát 1970-ben költöztették a Sétaterre [471.]. (A szobrot 1968-ban állították a Béke téri Diákművelődési Ház bejárata mellé [455.], ott azonban – a neves személyiség kommunistaellenes magatartása miatt – csak néhány napig maradhathott. Az emlékezetére igényt tartó, az író múltját egyre inkább az aktuális hatalomnak megfelelő múlt alapján kanonizáló vezetőség a szobrot kevésbé funkcionális, rejtettebb helyen, a Sétateren állíttatta fel.) Octavian Goga költő és politikai mellszobrát is az 1970-es években helyezték ide [473.].

A kulturális intézmények területén történő emlékállítások az adott intézményhez kötötték a múlt eseményeit és személyiségeit. Tiberiu Brediceanu zeneszerző és folklórkutató mellszobrát a Nemzeti Színház/Román Opera előcsarnokában leplezték le [477.]. Az intézmény előtt állították fel 1975-ban Mihai Eminescu költő szobrát [499.].

251 A szoboravatással tulajdonképpen egy előző Bălcescu-reprezentációt (mellszobrot [423.]) cseréltek le.

Melléje költöztették 1986-ban Lucian Blaga szobrát a Sétaterről [527.]. A rádióstúdió előtt kapott helyet Iacob Mureșianu zeneszerző mellszobra, amelyet 1976-ban, születésének 120. évfordulójára állítottak [502.]

Az oktatási és tudományos intézetek épületei előtt vagy udvarán történő megemlékezések közül időrendben az első Nicolae Bălcescu 1973-as mellszobra [488.]. George Coșbuc 1974-es [492.] és Alexandru Vlahuță író 1976-os mellszobrait [500.] szintén a nevüket viselő iskolák emelték.

A Babeș–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészkarja előtt állították fel 1976-ban Nicolae Olahus (Nicolaus Olahus) történész, illetve Dimitrie Cantemir tudós és politikus mellszobrait [504., 505.]. A humanisták mellszobrainak avatóünnepségét Octavian Șchiau dékán nyitotta meg, a leleplezést Constantin Crișan, a municípiumi pártbizottság első titkára, a város polgármestere végezte, a tudósok emlékének legitimálását pedig Ioan Vlad egyetemi tanár, rektor vállalta magára.<sup>252</sup> Lucian Blaga mellszobrát [528.] ugyanott, a kar belső udvarán állították fel. A Tudományegyetem Állattani Tanszékének a róla elnevezett előadótermében helyezték el Emil G. Racoviță intézményalapító biológus emléktábláját [457.]; ugyanez az intézet emlékezett meg Ioan A. Scribanról, az Állattani és Összehasonlító Bonctani Intézet igazgatójáról [514.], illetve utódjáról, Vasile Gh. Raduról [523.].

Alexandru Borza botanikus mellszobrát [511.] a Botanikus Kertben, az intézményalapító születésének 90. évfordulóján, 1977-ben állították fel. Constantin Daicoviciu történész, akadémikus, a dákoromán kontinuitás elméleti megalapozója mellszobrát [513.] 1979-ben avatták fel az Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeum előtti téren.

A kórházak, gyógyászati központok területén az iskola- és intézményalapító orvosokról emlékeztek meg. Iuliu Hațieganu orvosprofesszor halálának 10. évfordulójára, 1969-ben, az I. sz. Belgyógyászati Klinika mellszobrát [464.] állított. Az emlékülés keretében nevezték el a klinika Iuliu Hațieganu amfiteátrumát is. Az orvosprofesszornak a III. sz. Belgyógyászati Klinika folyosóján is emléket állítottak, a plakettet [483.] 1971-ben leplezték le. Ugyanitt leplezték le Octavian Fodor orvosprofesszor emléktábláját [507.] is. A Tüdőklinika 1973-ban vette fel Leon Daniello nevét. Udvarán a névadó, „a kolozsvári tüdőgyógyászati iskola megalapítója” mellszobrát [491.] állították fel.

A személyiségeknek állított emlékek fennmaradó hányadával azokat a helyeket jelölték meg, amelyhez alkotás vagy huzamosabb tartózkodás kötötte őket. Ioan Fadrusz (Fadrusz János) szálláshelyét, ahol „híres művének, Mátyás király lovas szobrának felállítására idején” [463.] lakott, 1969-ben jelölték meg.<sup>253</sup> Lucian Blaga „nagy író és filozófus” [466.], Dominic Stanca „költő, prózaíró és színműíró” [501.] lakhelyein az 1960–1970-es években avattak emléktáblákat. Emléktáblákkal látták el a műtermet, ahol „kiteljesedett az alkotó erő”, ahol Romul Ladea szobrász alkotott, [472.], a helyet, ahol Iuliu Moldovan „tanár, a nagy tudós, a kolozsvári higiéniai és közegészségügyi oktatás létrehozója, az ASTRA utolsó elnöke” lakott [506.], megjelölték Iuliu Hațieganu „egyetemi tanár, kiváló kórházi szakorvos, a belgyógyászat oktatásának megteremtője, az egyetemi sportmozgalom kezdeményezője” [508.] és Octavian Fodor „egyetemi tanár, kórházi szakorvos és tudós, a gyomor- és belgyógyászat megalapozója” [509.] lakhelyeit, a házat, amelyben született és gyermekkorát töltötte Carol Popp de Szathmáry (Szathmáry Papp Károly), „a

252 Az adatok forrása: *Igazság*. 1976. dec. 21. XXXVII. évf. 301. sz. 2.

253 A szálláshelyen a Mátyás-szoborcsoport avatásával és a szobrász életével kapcsolatos fotómon-tázt is elhelyeztek a látogatók számára.

## A II. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉTŐL AZ 1989-ES RENDSZERVÁLTÁSIG (1945–1989)

nagy festőművész”, aki „Nicolae Grigorescuval együtt elkísérte a román hadsereget az 1877. évi háborúba. Munkáiban megörökítette a katonák hősiességét.” (1981) [521.]. Ion Agârbiceanu mellszobrának [469.] lakhelyéhez közeli, 1970-es felállításával egy teret is kialakítottak, amely szintén a román író nevét viselte.

A színház és opera 1969-ben, az 50. évfordulón tartott nagyszabású ünnepségsozortatot. Az eseményt és a felhalmozott kulturális tevékenységet emléktábla-állítással is megünnepelték: „1919–1969. Tisztelet a kolozsvári Nemzeti Színház és a Román Opera művészeinek, akik ötven éven át hűséggel szolgálták a román művészet és műveltség ügyét. Kolozsvár, 1969 novemberében.” [465.]

Két irodalmi termék létrejöttének, illetve a szerkesztőségeik helyszíneinek állítottak emléktáblákat. Az 1970-es években a 20. század eleji román sajtótermék létrejöttét emelték ki: „Ebben az épületben volt 1903 és 1913 között a *Răvaşul* című, dr. Ilie Daianu (1868–1956) közíró által vezetett népszerű hetilap szerkesztősége. 1903. szeptember 3-án a lap szerkesztősége Ion Luca Caragialét (1852–1912) fogadta.” [474.] (Az emléktáblát később lecserélték, az újabb, tömörebb szöveg az író látogatásának helyszínére helyezte a hangsúlyt: „Ebben a házban látogatta meg 1903-ban a *Răvaşul* szerkesztőségét Ion Luca Caragiale.” [519.]) A *Korunk* folyóirat egykori szerkesztőségének és szerkesztőjének kétnyelvű emléktáblát állítottak. A szerkesztő születésének 80. évfordulóján, 1971-ben leleplezett magyar szöveg: „GAÁL GÁBOR/ 1891–1954/ A JELES ESZTÉTA, A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZT,/ EBBEN AZ ÉPÜLETBEN SZERKESZTETTE/ A „KORUNK” CÍMŰ MARXISTA FOLYÓIRATOT.” [478.]

1971-ben „a kolozsvári tanítóképző líceum” fennállásának 100. évfordulóján helyeztek el emléktáblát egy pedagógiai líceumban [480.]. Az iskola a centenárium alkalmával felvette a Gheorghe Lazăr Pedagógiai Líceum nevet, az ünnepségen leleplezték a névadó mellszobrát is [481.].

A korszak egyik leghangsúlyosabb szoboravató ünnepsége 1973. június 30-án, a Tanítók Napján zajlott. A BBTE főépülete előtt – az időközben elköltöztetett kapitóliumi farkas szobra [448., 490.] helyén – felállították az Erdélyi Iskola kulturális mozgalom szereplőinek – Samuil Micu, Gheorghe Şincai és Petru Maior – szoborcsoportját [489.]. A román felvilágosodás képviselői a római eredet hívei voltak, a latin ábécé meghonosítói, a *Supplex Libellus Valachorum*, az erdélyi román nemzet elismerését és jogegyenlőséget kérő 1791–1792-es petíció megfogalmazói. Az emlékállítás a román történelem és kultúra manifesztációjaként is értelmeződött. A tér, amelyben helyet kapott és amelyet alakított a román értelmiségiek emlékezete, a több évszázados iskolák és egyetem erdélyi (magyar) centruma volt. Az avatás kiemelt időpontja (Tanítók Napja) a tér megválasztását legitímálta. Az esemény a megyei és municípiumi pártbizottság vezetőinek, az Államtanács alelnökének, az egyetem előljáróinak, tanszemélyzetének és hallgatóinak, a helyi tudományos és művelődési élet prominenseinek részvételével zajlott. Remus Bucşa, a municípiumi pártbizottság első titkára, a város polgármestere megnyitója után Ştefan Pascu rektor a megemlékezett események alapnarratíváját a (román) nemzeti egységesítési törekvések szemszögéből mutatta be. A szoborcsoportot a polgármester adta át.<sup>254</sup>

A kolozsvári vasútállomás átadásának 100. évfordulóján (1970) emléktáblát avattak [470.].

254 Az adatok forrása: *Igazság*. 1973. júl. 1. XXXIV. évf. 154. sz. 1.

## Az egyházi keretben szerveződő emlékezet

Az egyházi keretben szerveződő, a templomok teréhez rendelt emlékezet a korábbi perióduséhoz hasonlóan sajátos, a közösség és a tagok eseményeire és megvalósításaira vonatkozó tartalmak megjelenítését jelentette.

Az evangélikus templomban a reformáció 450. és az aktuális restaurálás emlékezetére helyeztek el magyar és német emléktáblákat [451., 452.]. A magyar szöveg: „A TEMPLOM BELSEJÉT/ MEGÚJÍTOTTA A GYÜLEKEZET/ A REFORMÁCIÓ/ 450. ÉVES JUBILEUMÁRA/ 1967. ÉV ŐSZÉN.” [451.]

Az unitárius templom felújítása az egyház alapításának évfordulójára készült: „AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ/ ALAPÍTÁSÁNAK/ 400. ÉVFORDULÓJÁRA/ MEGÚJÍTOTTA/ AZ ÁLLAM SEGÍTSÉGÉVEL/ A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS/ EGYHÁZKÖZSÉG/ 1968-BAN.” [455.] Ez alkalomból a templomépítés 1796-os (festett) feliratát [183.] is újrafaragták [454.], illetve Dávid Ferenc vallásalapító emlékkövét [246.] is gondozták, új talapzatra helyezték.

A város első görög katolikus templomán elhelyezett emléktábla az egyházközség több évszázados jelenlétére utalt: „Bob történelmi emlékmű templom. 1800–1803 között Ioan Bob balázsfalvi püspök építtette az »Úr feltámadása« tiszteletére.” [475.] A templomkerítésre Veronica Micle költőnő és Ștefan Micle egyetemi tanár esküvőjének lecserélt emléktábláját állították [517.]. A templom 1981-es – ortodox – újraszenteleléskor<sup>255</sup> egy újabb emléktáblát is avattak: „Adománylevél. Ezt az *Úr feltámadásának* ajánlott kolozsvári templomot 1981. február 22-én újraszentelte Főtisztelendő Méltóságos Teofil Herineanu ortodox kolozsvári érsek, az őt körülvevő papi gyülekezet és a hívők sokasága jelenlétében, miután az 1970 és 1980 között, a Toacsen Petre-Gorj plébános és Suciú Gheorghe lelkeszsége idején – a jó hívek és az egyházmegye és egyháztanács tagjainak áldozatkészségével – zajló megerősítő munkálatok, a külső helyreállítás, a freskók és az ikonosztáz megtisztítása és restaurálása befejeződtek. „»Vésd be, Uram, az Élet Könyvébe e szent hajlék összes támogatóját, jóttevőjét, az érte fáradozókat és áldozatot hozókat!«” [522.]

A kolozsmonostori egykori görög katolikus, most ortodox templom bejáratánál elhelyezett templomtörténet az 1950–1961 között a felépítéshez hozzájáruló egyháztanácsosokat, az 1973–1974-es felújítási munkálatokat végeztető és irányító egyháztanácsosokat és az egyházi előljárót (esperest), illetve a templom javára adakozókat és jótévedőket nevesítette [497.]. A kardosfalvi ortodox templom helyreállítását 1984-ben fejezték be „a plébánia híveinek és más jóakaróknak anyagi támogatásával Főtisztelendő Méltóságos Teofil Herineanu érsek áldásával, Traian Man esperes, Ioan Suciú plébános és Traian Abrudan gondnoksága alatt.” Az emlékiratot vallásos formulával zárták: „Áldd meg és szenteld meg, Uram, azokat, akik szeretik a Te Háza ékességét.” [524.]

A szentpéteri római katolikus templom restaurálóinak nevét 1977-ben örökítették meg [510.]. A belvárosi ferences templom felújításának tényét és folyamatát a „Renovatum/ 1975–1985” felirattal jelezték [526.].

Az 1980-ra befejezett kerekdombi református templom bejáratánál az alapkövet leplezték le, amely a templomépítés folyamatát 1940 és 1980 között tartotta számon [515.].

255 A Román Görög Katolikus Egyház 1948-as betiltása után annak javait államosították, illetve a Román Ortodox Egyháznak adták át.

Az evangélikus templom szentélyéhez közel eső falszakaszon helyezték el 1984-ben az egyházi vezető emléktábláját: „D(ocor honoris causa). ARGAY GYÖRGY/ 1893–1974/ PÜSPÖKRE ÉS LELKIPÁSZTORRA/ EMLÉKEZIK HALÁLÁNAK 10. ÉV-/ FORDULÓJÁN AZ EGYHÁZKERÜLET/ ÉS A KOLOZSVÁRI EGYHÁZKÖZSÉG.” [525.]

A zsidó deportáltak emlékezetét szintén egyházi keretben szervezték. A neológ zsinagógát 1974 júniusától a Deportáltak Emléktemplomának/Emlékezés Zsinagógájának nevezték el (újra). A vallásos hely átértelmezését a deportálás 30. évfordulójára a homlokzaton elhelyezett román és héber nyelvű emléktáblák is jelezték. A román verzió fordítása: „E szent hely a Deportáltak Emléktemploma, az 1944-ben Észak-Erdélyből elhurcolt és a fasiszták által a haláltáborokban kivégzett zsidók emlékének van szentelve. Vértanúságukat soha nem fogjuk elfeledni.” [493.] A héber nyelvű szöveg tartalma kissé eltér ettől, a zsidó vallási közösség számára értelmezhetőbb: „Ez a szent hely, a mai naptól, (5)734. év Sziván hónap 12-től [1974. június 2-től] az Emlékezés Zsinagógájának nevezetetik, emlékére azoknak a szent közösségeknek és sok ezer zsidónak, akik az észak-erdélyi soa [holokauszt] áldozatai lettek, akiket gettóba zártak, és a fasiszták elpusztítottak. Emlékezz Izráel népe, és ne felejts!” [494.]

A zsinagógában elhelyezték a közösség- és kultúraszervező Brief Dávid emléktábláját is, „aki az e templom melletti zsidó iskola oktatójaként évtizedeken át jelentős mértékben járult hozzá a zsidó ifjúság tanításához, és aki megszervezte a kolozsvári Goldmark Filharmóniát is” [516.].

### A korábbi emlékjelek sorsa

Az új, a kommunizmus alatt felépített és felépülő múlt természetszerűen más perspektívát érvényesített. Az ezzel összeférhetetlen tartalmakat a felejtés gesztusával törölték ki, számolták fel a nyilvános terekből.

Az egyes épületek emléktábláinak eltávolítása egyéni döntés vagy utasítás alapján történt. 1987-ben egy lakóház lebontásával – természetes gesztusként – annak építési tábláját is eltávolították [239.]. Más esetben a magyar személyiségeknek állított emléktáblát az új román háztulajdonos vette le [293.]. 1980-ban a román iskolaigazgató utasítására semmisítették meg az I. világháborúban elesett magyar tanárok és diákok emléktábláját [358.]. 1986-ban – a korjelzés középkori szokása szerint – a magyar uralkodók (Báthory Kristóf erdélyi vajda és a székelyek ispánja, Rákóczi György erdélyi fejedelem) neveit tartalmazó 16–17. századi építési emléktáblákat [55., 101.] az egykori tanácsház lépcsőfordulójából kibontották és az Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeum középkori kőtárában helyezték el.

Donát 18. századi szobrát [138.] 1971 augusztusában ledöntötték, majd pár év múlva helyreállították. II. Rákóczi György megsebesülésének városszéli emlékoszlopát [230.] 1977-ben, az út szélesítésekor bontották el, illetve használták fel a védőtöltés építéséhez.

A kommunizmus idején állított Liszt Ferenc-emléktáblát [432.] 1985 körül, George Vilsan emléktábláját [435.] pedig 1987-ben vették le.

Az eltávolított vagy felszámolt emléktáblák és szobrok többsége a (magyar) monarchia eseményeit és személyiségeit örökítette meg. A munkásosztályra épülő államrendszer és az egyre nemzetibb ideológiája számára kompromittáló volt a felsőbb osztály jelenléte a kollektív emlékezetben. Az új történelemképben a (magyar) királyság intézményének negatív szerep jutott.



## Összegzés

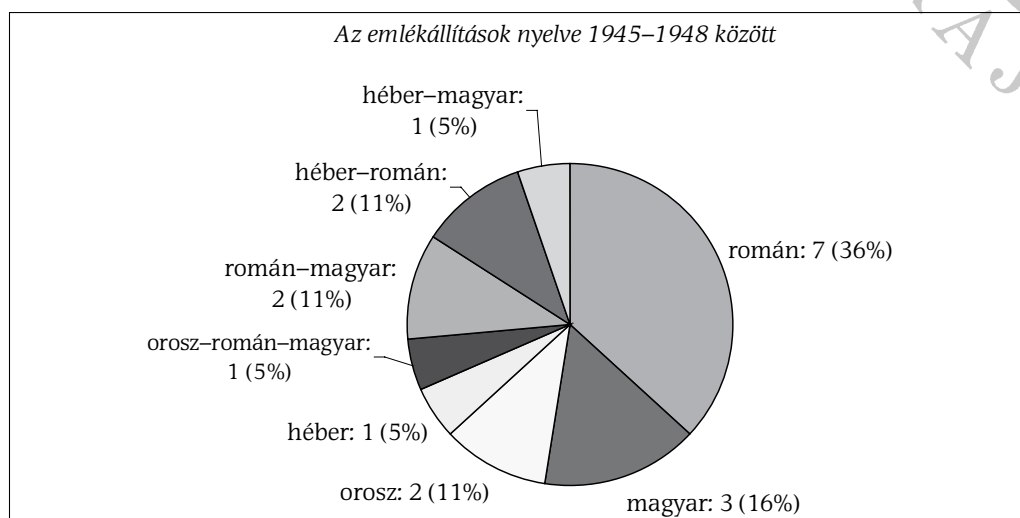
A szocialista-kommunista korszak nem tekinthető egységesnek, különféle töréspontok, társadalmi és politikai változások tagolják. Ennek értelmében a kimutatható korszakhatárok mentén tagoltam az anyag bemutatását és értelmezését.

### 1945–1948

Az 1945–1948 közötti időszak emlékéllításaira a társadalmi-politikai átmenet, váltás nyomta rá bélyegét. Egyrészt megtörtént az előző hatalmi rendszer emlékezetének a nyilvánosságból való leépítése, másrészt – a rövid ideig még tartó román királykultusz felszámolása mellett – a háború győzteseinek és az igaz ügyért elesett áldozatok emlékezetének térbeliesítése. A társadalmi kizsákmányolás ideológiájára építkezve elkezdődött a munkásosztály társadalmi kategóriájának és emlékezetének emancipálódása. A társadalomnak erre a rétegre építkező új hatalmi rend számára a munkásosztály korábban üldözött személyiségeinek emlékezte a politikai és ideológiai legitimitást biztosította. Ez a megerősödő rendszer ugyanakkor felépítette az imperialista érdekek ellen illegálisban harcoló kommunista hős és áldozat alakját is.

Úgy tűnt, az új ideológia fel tudja oldani az etnikai konfliktusokat a nyilvánosság szintjén. A háború utáni kommunista ideológiában feloldódni látszottak a nemzeti ideológiák. Egyfajta román–magyar paritásosság érvényesült: kétnyelvű utcanévtáblák jelentek meg, magyar és román hősokeket, személyiségeket jelenítettek meg a névadásban és az emlékéllításban. A korábbi (magyar) rendszer nyomainak felszámolását az imperializmusellenességgel, a burzsoázia szükségszerű eltávolításával kommunikálta le az új elit. Az újabb emlékéllítások (a háború és a munkásosztály hősei) pedig az ideológiában közös érdekeknek szem előtt tartásával történtek.

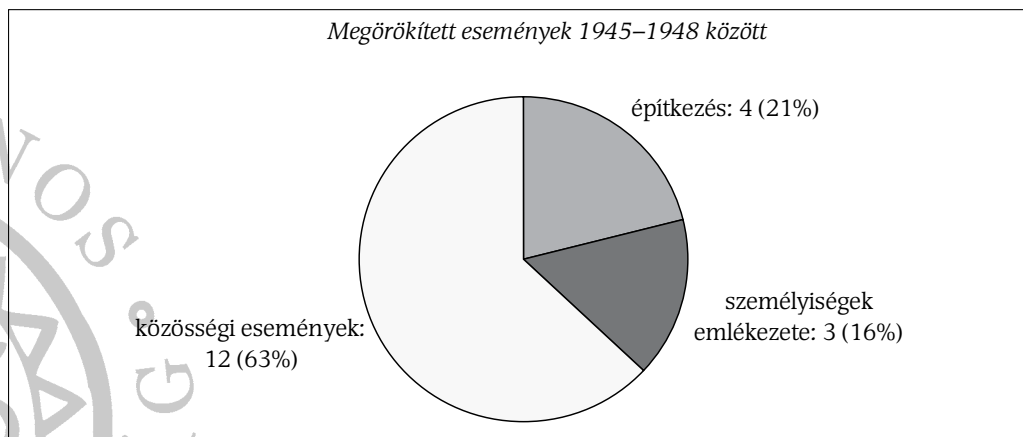
**Az emlékéllítások nyelve** • A korszak 19 emlékéllítását áttekintve az tapasztalható, hogy az emléktáblák és emlékművek nyelvi spektruma szélesedett: 7 (36%) román, 3 (16%) magyar, 2 (11%) orosz, 1 (5%) orosz–román–magyar, 2 (11%) román–magyar, 2 (11%) héber–román, 1 (5%) héber–magyar, 1 (5%) héber. Megjelent egy új nyelv a publi-



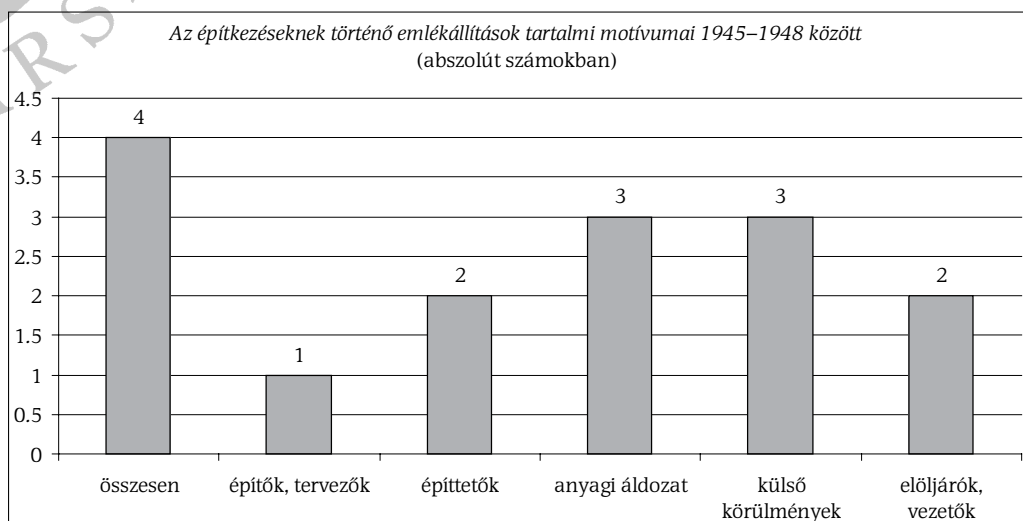
## A II. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉTŐL AZ 1989-ES RENDSZERVÁLTÁSIG (1945–1989)

kus térben, az orosz, amely a „felszabadító” hadseregnek állított emlékműveken jelent meg. A nyelvhasználatról etnikai dominanciára következtetni helytelen volna, mivel egyrészt éppen az orosz, másrészt a (magyar) zsidóság emlékkállításaiiban használt héber és román nyelvek nem az egyes etnikumokat fedik.

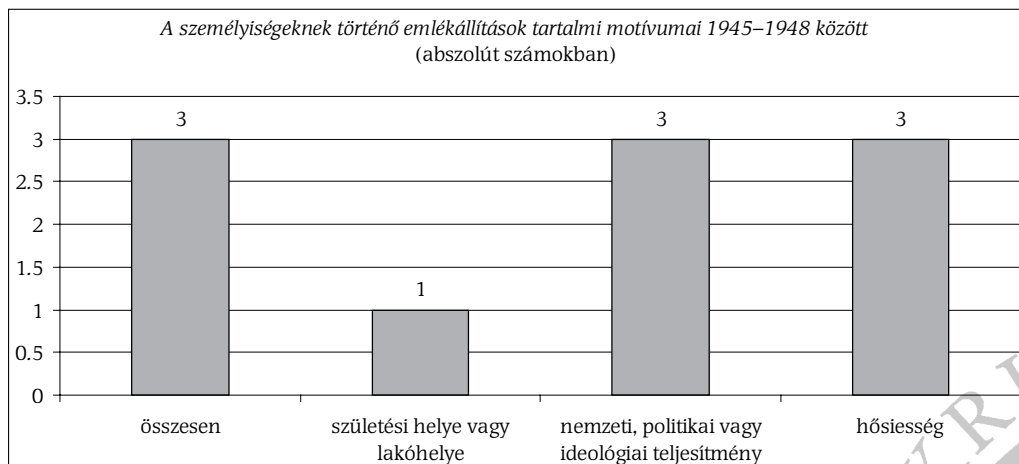
**Az események megőrkítése** • Az események megőrkítésének regisztrált motívumai: 1. a gyarapodó város megjelenítése (építéstörténet), 2. a városban zajló vagy a városhoz kötődő események (személyiségek kultusza és a közösségi események megjelenítése). Az első csoportba 4 (21%), a másodikba összesen 15 (79%) emlékkállítás tartozik. A domináns motívumok ebben a korszakban egyértelműen a közösségi eseményeknek történő emlékkállítások voltak.



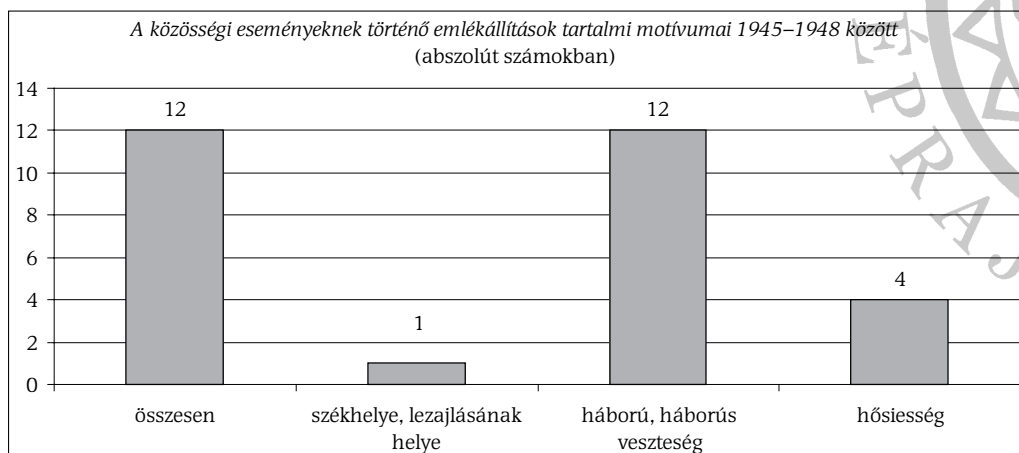
**Az emlékkállítások tartalmi motívumai** • A 4 építkezéssel kapcsolatos emlékkállításnál a társadalomra utaló motívumok megoszlása, előfordulása a következő: az építők, tervezők (1), az építetők (2), anyagi áldozat (3), az építkezés külső körülményei (3), előjárók, vezetők (2).



Három esetben állítottak emléket személyiségeknek. A személyiségek kultuszának tartalmi motívumai: a személyiség születési helye vagy lakóhelye (1), halálának helye (2), nemzeti, politikai vagy ideológiai teljesítménye (3), illetve hősiessége (3).

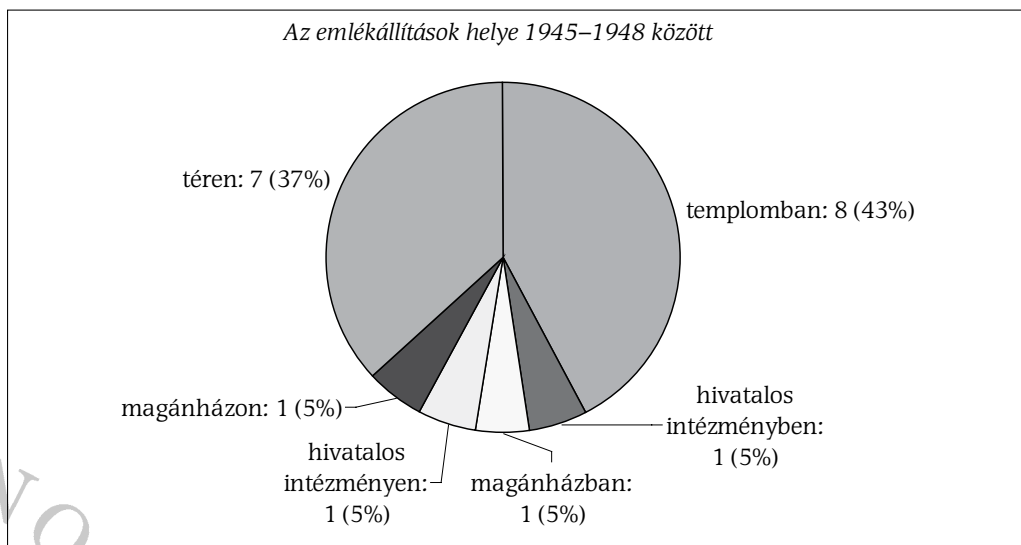


A közösségi eseményeknek történő emlékkállítások tették ki a megemlékezések legnagyobb hányadát. Ide 12 emlékkállítás sorolható, amelyeknek tartalmi motívumai a következők: az esemény székhelye, lezajlásának helye (1), háború vagy háborús veszteség (12), illetve hősiesség (4).

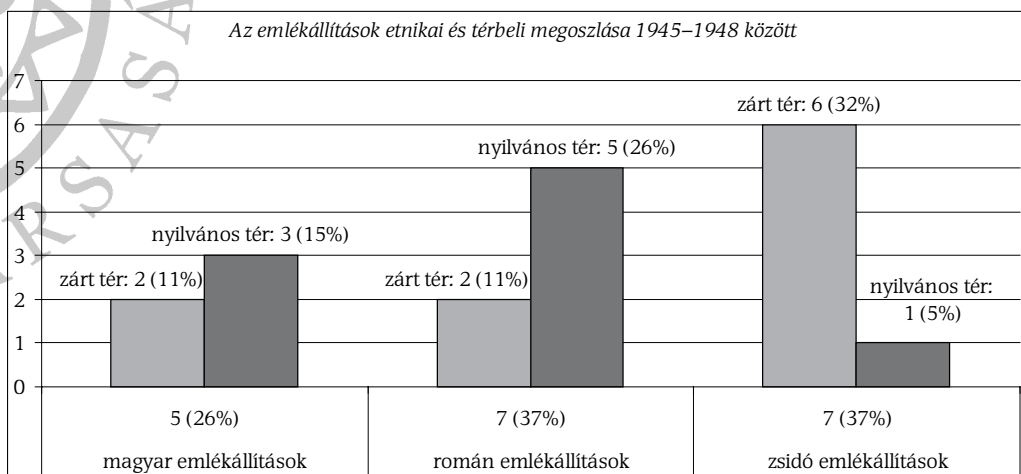


**Az emlékkállítások helye** • Az emlékezés helyét tekintve a 19 emlékkállítás 10–9 (53%–47%) arányban a zárt–nyilvános terekben történt. A zárt tereket a templom- és zsinagógabelső (8; 43%), hivatalos intézmény (1; 5%) és magánház (1; 5%) jelentették. A nyilvános térrészekhez a hivatalos intézmény, középület (1; 5%) és magánház homlokzata (1; 5%) és a terek (7; 37%) tartoztak.

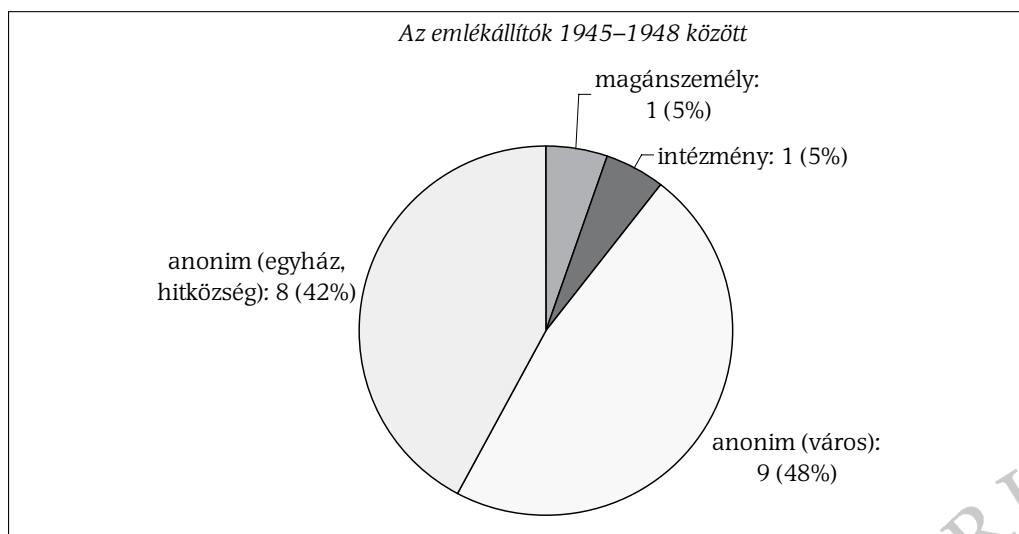
## A II. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉTŐL AZ 1989-ES RENDSZERVÁLTÁSIG (1945–1989)



Az emlékéllítások nagyobb része tehát a zárt terekben szerveződött. Ha figyelembe vesszük az emlékéllítások etnikai vonatkozását, azt tapasztalhatjuk, hogy a román emlékéllítások nagy része a nyilvánosságot foglalta le a maga számára, a magyar emlékéllítások egyenlően oszlottak meg a két tértípus között, a zsidó emlékéllítások döntő többsége pedig a zárt, etnikailag homogén térben (zsinagóga) zajlott. A nyilvánosság-beli dominancia a román és/vagy politikai elit emlékéllításait jellemezte.



**Az emlékéllítók** • A megszövegezés csak 2 esetben (10%) említi az emlékéllítót – 1 (5%) magánszemélyt és 1 (5%) intézményt –, 17 esetben (89%) anonim marad. Az anonim kategória az emlékéllítás jellege, helye és felirata alapján kikövetkeztethető, megfejtethető; a névtelenség a következő kategóriákra bontható: a város (9; 48%), intézmények (egyház, hitközség) (8; 42%).



### 1948–1965

Az 1948–1965 közötti, a város legszélesebb nyilvánosságában zajló emlékéllítások a kommunizmus ideológiáját, a szocialista államrendszer kiépítését és fenntartását szolgálták. Ebben a korszakban térbeliesítették a munkás szakszervezetek és a kommunista párt, a (véres) munkássztrájkok és az illegális pártgyűlések, a munkáshősök és kommunisták emlékezetét. Az emlékeztetők egy része (főként az 1950-es évek végéig) magyar és román nyelven is megfogalmazta a munkásság és a párt történetét, mindezt az internacionalizmus eszméjének értelmében, amely nem az etnikai vonatkozásokra, hanem a társadalmi csoporttudatra (paraszt, munkás, proletár) helyezte a hangsúlyt. Az 1950-es évek végétől azonban ez a paritásosság megbomlani látszott.

A korszak azon emlékéllításai, amelyek a tudomány és a művészet személyiségeit emelték ki, az 1950-es évektől kezdődően egyre inkább a román nemzeti teljesítmény felmutatását célozták meg.

Az egyházi keretben, a templomok falain, illetve belsejében lezajlott megemlékezések a vallások alapján elhatárolható közösségek történetét, a közösséget formáló eseményeket mutatták be.

Ugyanide tartozik a kétnyelvű utcanévtáblák 1964-es lecserélése románra, illetve megváltoztatása. A csere magyar személyiségek felejtését is jelentette: a Kodály Zoltán utcából Sinaia (Szinaja) lett, a Berde Mózesből Frederic Joliot Curie, a Bethlenből Fäcliei ('Fáklya'), a Wesselényiből Potaisa, a Jókaiiból Napoca, a Körösi Csomából Dornei, a Széchenyiből Zärneşti (Zerneháza), a Mikes Kelemenből Croitorilor ('Szabó'), az Erkelből Macului ('Mák') a Vasvári Pálból Siretului (Szeret), a Fadrusz Jánosból Petroşeni (Petrozsény), a Fazekas Mihályból Zambilei ('Jácint'), a Toldi Miklós térből 1907 tér stb. lett.

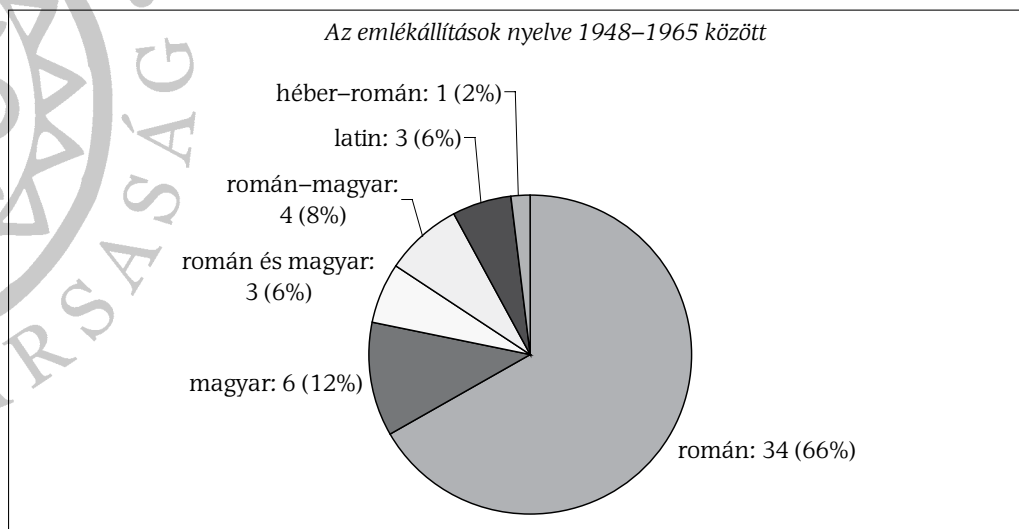
A 1945-től létező magyar és/vagy román zsidó kommunista személyiségekről elnevezett utcák nevét is megváltoztatták ebben a korszakban. Ennek magyarázata a korszak egyre antiszemitább (kommunista) politikájában keresendő. A névváltások a következők: az Olga Bancic utcából Brateş, az Antal Márkból Inului ('Len'), az Elena Pavelből Ceahlău (Csalhó), a Kovács Katona Jenőből Ştefan Mora, a Szabó Ervinből Porţelanului

## A II. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉTŐL AZ 1989-ES RENDSZERVÁLTÁSIG (1945–1989)

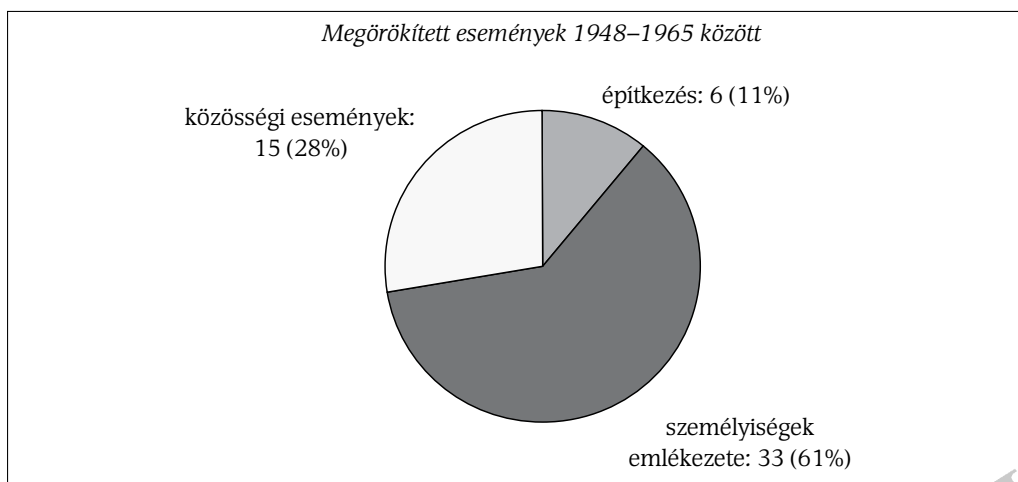
(‘Porcelán’), a Bernát Andorból Toplița (Maroshévíz), a Roza Luxemburgból Lotrului stb. – és ugyanide sorolhatóan a Deportatilor/ Deportáltak útjából Oașului (Avas) út – lett. Megemlíthető más kommunista személyiségek utcanevének cseréje is: a Filimon Sirbu utcából Deva (Déva), az Ilie Pintilie utcából Vrancea (Vránca), illetve Poenaru Petrache utcák lettek stb.

A névváltoztatások során a kolozsvári terek „deszovjetizálása” is megtörtént: a Jdanov/ Zsdánov tér 1 Mai (‘Május 1.’) lett, a Malinovschi/ Malinovszki tér Victoriei (‘Győzelem’), a Dimitrov tér Muzeului (‘Múzeum’), a Stalingrad/ Sztálingrád utca Cetății (‘Vár’), a Chirov/ Kirov utca Semenicului (Szemenik), a Micușorin/ Micsurin utca Horticultorilor (‘Kertész’), a Popov utca Șoimului (‘Sólyom’), a Stahanov/ Sztahanov utca Venus (Vénusz) stb. lett.

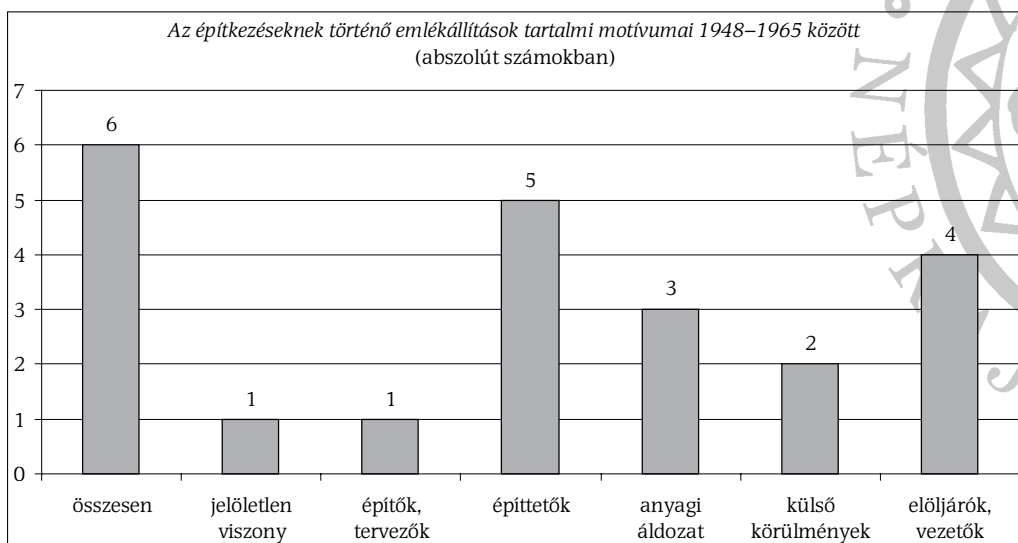
**Az emlékéllátások nyelve** • A korszakból 54 emlékéllátást tartok nyilván, amelyek a használt nyelv szerint a következőképpen oszlanak meg: 34 (66%) román, 6 (12%) magyar, 3 (6%) magyar és román (külön-külön elkészített emléktáblák), 4 (8%) magyar–román (ugyanazon emléktáblán), 3 (6%) latin és 1 (2%) héber–román. Ebből a statisztikából az emléket állító etnikumokra vonatkoztatható messzemenő következtetéseket levonni problematikus, mert az emlékéllátás nyelve nem az adott etnikumot fed minden esetben, illetve a megemlékezett esemény vagy kiemelt személyiség sem köthető minden esetben a nemzeti történelemhez. Az azonban a számszerűsítés mellőzésével kijelenthető, hogy a román nyelvi/etnikai dominancia érvényesült a korszakban.



**Az események megőrkítése** • Az események megőrkítésének regisztrált motívumai: 1. a gyarapodó város megjelenítése (építéstörténet), 2. a városban zajló vagy a városhoz kötődő események (személyiségek kultusza és a közösségi események megjelenítése). Az első csoportba 6 (11%), a másodikba összesen 48 (89%) emlékéllátás tartozik. A domináns motívumok ebben a korszakban egyértelműen a személyiségeknek és a közösségi eseményeknek történő emlékéllátások voltak.

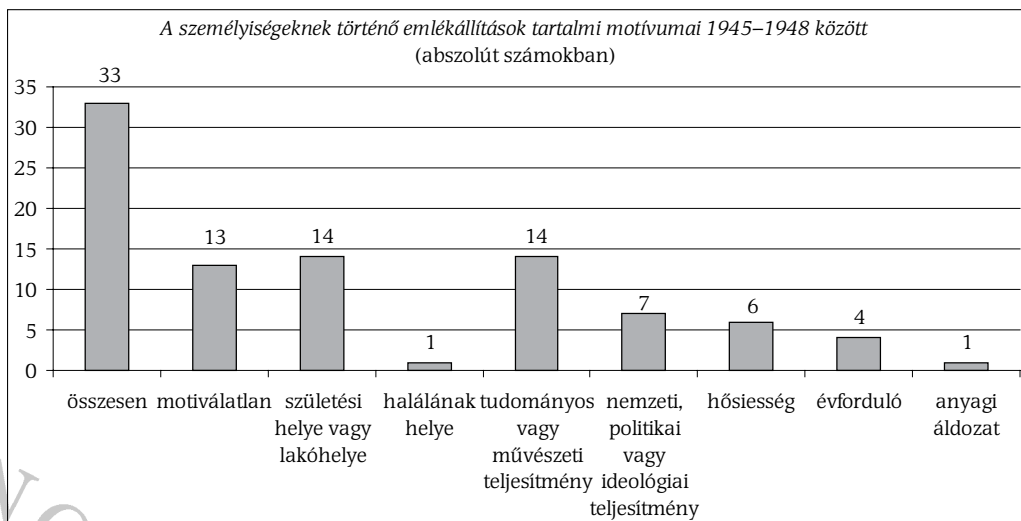


**Az emlékállítások tartalmi motívumai** • A 6 építkezéssel kapcsolatos emlékállításból 1 nem tartalmaz társadalomra utaló motívumot. 5 esetben viszont a társadalomra utaló motívumok megoszlása, előfordulása a következő: az építők, tervezők (1), az építetők (5), anyagi áldozat (3), az építkezés külső körülményei (2), előljárók, vezetők (4).

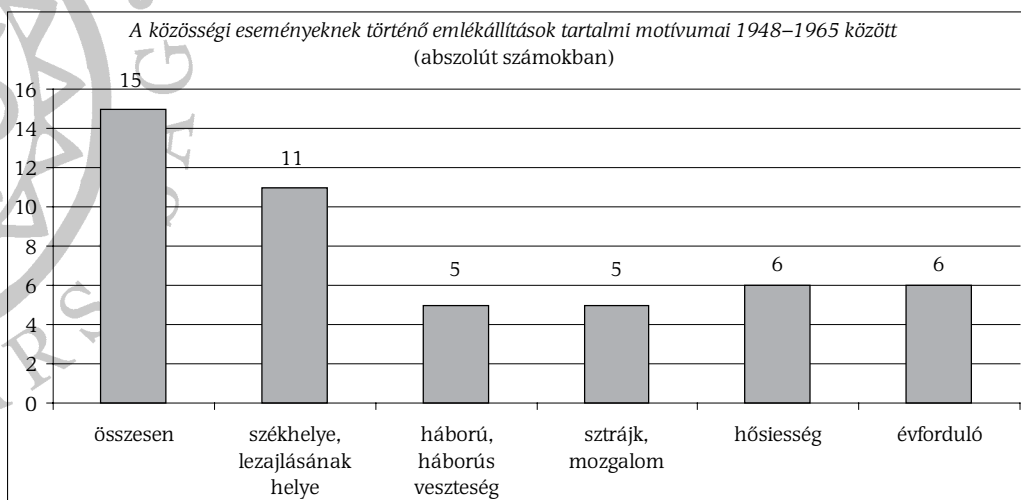


33 esetben állítottak emléktáblát személyiségeknek, ez volt a korszak legdominánsabb megemlékezéstípusa. 13 esetben a megszövegezés nem indokolta meg az emlékállítást. 20 esetben motivált volt a megemlékezés, amely a személyiségek kultuszának következő tartalmi motívumai köré szerveződött: a személyiség születési helye vagy lakóhelye (14), halálának helye (1), tudományos vagy művészeti teljesítménye (14), nemzeti, politikai vagy ideológiai teljesítménye (7), hősiessége (6), évfordulója (4), illetve anyagi áldozata (1). A tudományos vagy művészi teljesítményre való hivatkozás a kommunizmusnak ebben a korszakában jelent meg.

## A II. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉTŐL AZ 1989-ES RENDSZERVÁLTÁSIG (1945–1989)

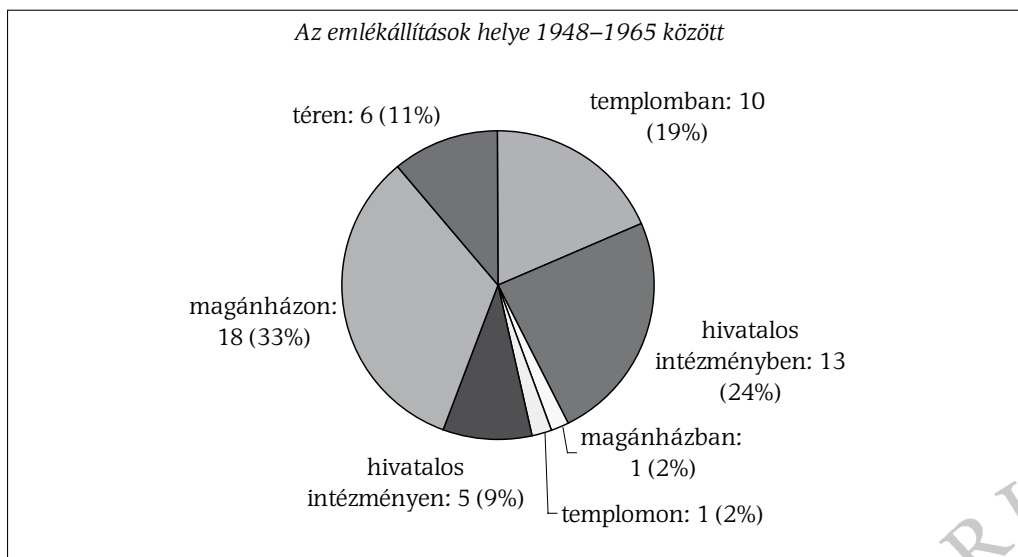


A közösségi eseményekhez 15 emlékhely sorolható, amelyeknek tartalmi motívumai a következők: az esemény székhelye, lezajlásának helye (11), háború vagy háborús veszteség (5), sztrájk, mozgalom (5), hősiesség (6), illetve évforduló (6).

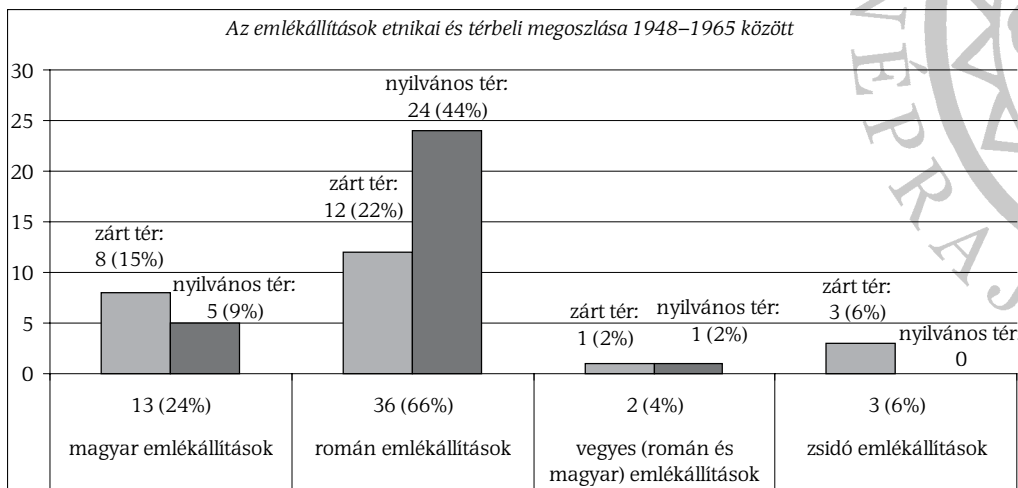


**Az emlékhelyek helye** • Az emlékezés helyét tekintve az 54 emlékhely 24–30 (45%–55%) arányban a zárt–nyilvános terekben történt. A zárt tereket a templom- és zsinagógabelsők (10; 19%), a hivatalos intézmények (13; 24%) és magánház (1; 2%) belső terei jelentették. A nyilvános térérszerekhez a templom külső része (1; 2%), a hivatalos intézmények, középületek (5; 9%), magánházak homlokzata (18; 33%) és a terek (6; 11%) tartoztak. A kommunizmusnak ebben a korszakában hangsúlyos elmozdulás történt a nyilvános térépítési gyakorlat felé.



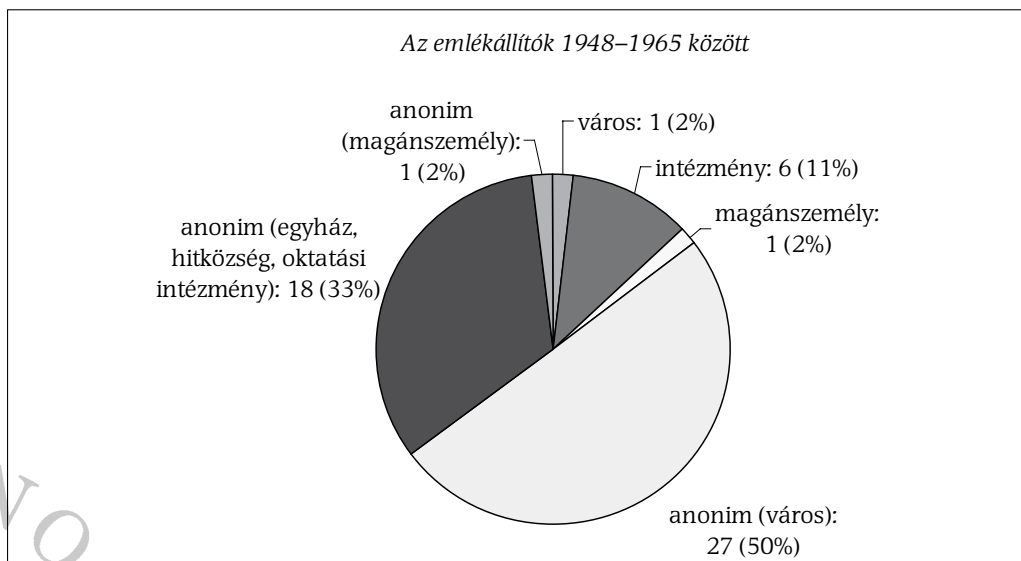


Ha figyelembe vesszük az emlékéllítások etnikai vonatkozását, azt tapasztalhatjuk, hogy a román emlékéllítások nagy része a nyilvánosságot foglalta le a maga számára, a magyar emlékéllítások pedig többnyire a zárt terekben zajlottak. A nyilvánosságbeli dominancia a román és/vagy politikai elit emlékéllításait jellemezte.



**Az emlékéllítók** • A megszövegezés 8 esetben (15%) említi az emlékéllítót, 46 esetben (85%) az emlékéllító anonim marad. A város és magánszemély 1-1 alkalommal (2%-2%), intézmény pedig 6 alkalommal (11%) állított emléket. Az anonim kategória az emlékéllítás jellege, helye és felirata alapján kikövetkeztethető, megfejthető; a névtelenség a következő kategóriákra bontható: város vagy városi vezetőség (27; 50%), intézmények (egyház, hitközség, oktatási intézmény) (18; 33%), illetve magánszemély (1; 2%).

## A II. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉTŐL AZ 1989-ES RENDSZERVÁLTÁSIG (1945–1989)

**1965–1989**

Az 1965 utáni emlékállításokra – az 1972-ig tartó liberalizáció egyes eseményeit leszámítva – a nemzeti kommunizmus ideológiája nyomta rá bélyegét. A nyilvános tér nemzetiesítése a román történelmi események és személyiségek emlékezetének térbeliesítésével történt meg.

A korszakban folytatódott az előző korszakok kommunista imázsépítési törekvése: munkáshősök, antifaszisták, illegális kommunista tevékenységek emlékezetének szervezése. Az emlékállítások a rendszeralapító események (augusztus 23., december 30.) kerek évfordulóin történtek.

Az 1970-es évektől egyre erőteljesebbé vált a sztálini szocializmust váltó nemzeti szocializmusnak a múltteremtési és műlhasználati gyakorlata. A román nemzeti múlt megteremtésének szándékával – az etnikai irányultságból adódóan – az egyoldalú és kizáró diskurzusok mentén építették fel a társadalmi teret. Ehhez felhasználták, illetve megalkották a történelmi (és politikai), a kulturális (és társadalmi) eredetmítoszokat.

A történelmi múlt konstruálása, a történelmi múltnak történő emlékállítások a román nemzet genealógiáját és emancipálódását mutatták fel. A latin eredetre, a latinításra történő utalás az összrománság kulturális és nemzeti összetartozásának eszméjét fedte le. A történelmi eredetmítosz mellett a politikai eredetmítoszok az aktuális rend folytonosságát vetítették vissza a múltba. Ez a politikai folytonosság abból az elképzelésből táplálkozott, hogy – az egykori Dácia helyén – Erdély, majd a Habsburg-monarchia, illetve a dualista államrend különféle politikai keretein belül létezett egy, a nemzetek együttélésén alapuló autonóm Erdély.<sup>256</sup> Ebben a politikai közösségben a román nemzetnek is helye volt. Ez a történelmi ideál azonban – ahogy az az emlékállításokban tetten érhető – a magyar etnikumhoz való viszonyulás alapján egyre inkább egyoldalúvá vált. A román nemzeti kommunizmus programja legyűrte a kezdeti sztálinista nemzetkonceptiót: a román–magyar viszonyban egyre inkább az aszimmetria dominált. A román múlt

256 A gondolatot kibontja: S. Mitu 1998.

megkonstruálásakor a magyar történelmi múltat mellőzték, kiiktatták, ezekben az emlékéllításokban a magyar etnikum történelme számára – a marxista-leninista dialektika alapján – az elnyomó, a kizsákmányoló feudális osztály szerepét tartották fenn.

A kulturális eredetmítoszok megjelenítésével tulajdonképpen az aktuális politikai rendszer kulturális koncepcióját alkották meg és tartották fenn. Ebben a koncepcióban az emlékéllításokkal, megemlékezésekkel kiemelt tudósok és művészek a „társadalmi haladást” előmozdító munkájukkal és alkotásaikkal segítették a jelent a tudomány és művészet magaslatára, ezáltal legitimálták a politikai rendet is.

A kulturális eredetmítoszok építéséhez a (román) kultúrahordozó intézményeket is le kellett vezetni az időből, illetve az intézmények és kulturális formák gyökereit a múltban kellett elhelyezni. Értelmezésében a színház, az opera, a szerkesztőségek, az egyetem és az iskolák múltjának megteremtése ezt a célt szolgálták. Az emlékéllítások egyoldalúságát nemcsak a román nyelv megválasztása jelezte, hanem az emlékezet kihelyezését kísérő szelekció, az elhallgatás diskurzusa is: a román tanítóképző iskola százéves múltja a magyar alapításra utalt, amelynek tényét figyelmen kívül hagyták [480.], a színház emléktábláján csak az 1919 utáni román teljesítményt emelték ki [465.], a 389 éves iskolának csupán a román diákjairól emlékeztek meg [456.] stb.

A kulturális vívmányok, a kultúraépítő személyiségek emlékezetének kihelyezése többnyire a pártfunkcionáriusok és helyi előljárók vezényletével történt. Az emlékéllítások a kultúra és tudomány intézményeinek terét, annak közvetlen környékét foglalták le. Valószínűnek tartom, hogy az adott intézmények vezetőinek, képviselőinek kevés beleszólása lehetett az emlékezetépítés diskurzusába. Legalábbis a politikai elit dominálta a (román kulturális) múlt létrehozásának folyamatát, az általam vizsgált emlékezetszervezéseket felülről irányították.

A nemzeti kommunizmus korszakában kanonizált személyiségek túlnyomó többsége román volt. A magyar vonatkozás csak abban az esetben tetten érhető, amikor a baloldali elkötelezettség lett a domináns elem – Gaál Gábor szerkesztő és a „marxista” *Korunk* [478.] –, illetve amikor a megszövegezés elfedte a (magyar) névhasználatot: Ioan Fadrusz, Carol Popp de Szathmáry [463., 521.]. A megemlékezett események kizárólag a lokális kultúra – illetve a lokalitáshoz rendelt kulturális események – román eredetét, kötődéseit és társadalmi hatásait mutatták fel.

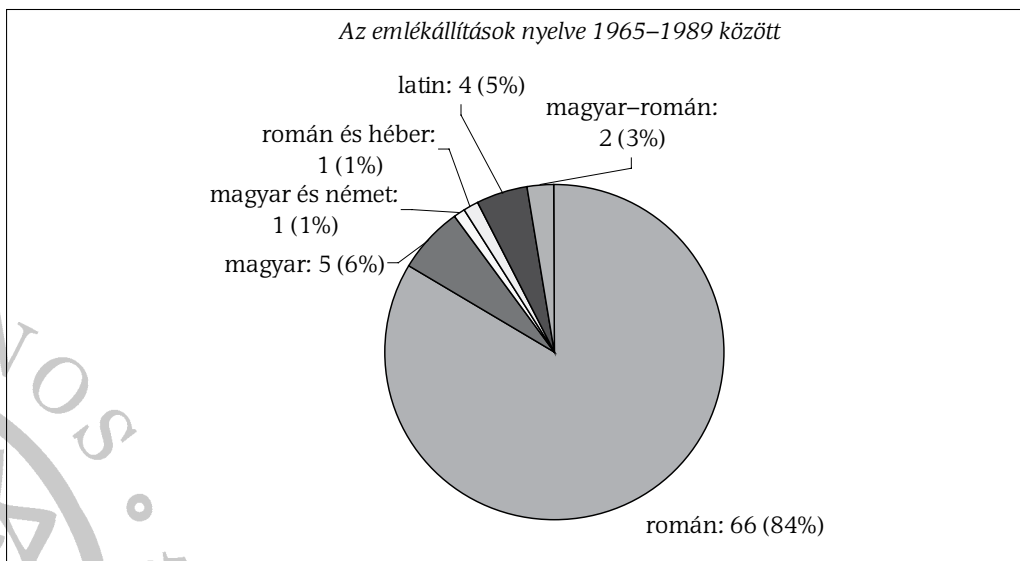
Az egyházak keretében zajló megemlékezések a templomok és egyházközségek, egyházi előljárók történetét emelték ki: a templomok restaurálásának, felszentelésének, az egyház évfordulóinak és személyiségeinek emlékezetét termelték. A keresztény egyházak lokális emlékezettermelése mellett a neológ zsinagógában zajló emlékéllítások már a tágabb kontextusra (gettósítás, holokauszt) is ráirányították a figyelmet.

A térszervezés és a kollektív emlékezetszervezés természete az 1987-es utcanevadásokban is kimutatható. Ekkor az 1945-ben – a népi vagy kommunista ideológia alapján – született magyar utcaneveket váltották le: Móricz Zsigmondból București (Bukarest), Budai Nagy Antalból Dorobanților ('Gyalogos katona') utca stb. lett.

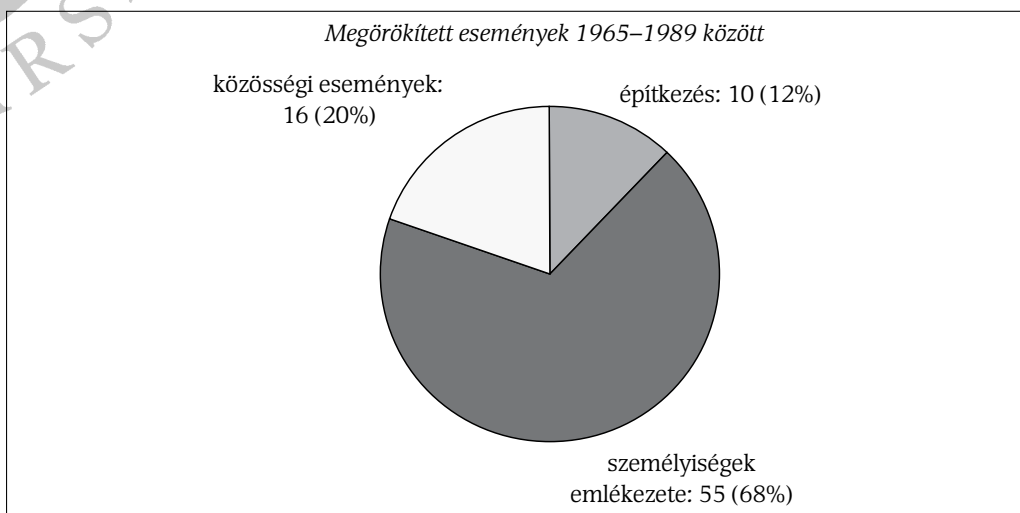
**Az emlékéllítások nyelve** • A korszak 81 emlékéllításának nyelvi megoszlása: 66 (84%) román, 5 (6%) magyar, 1 (1%) magyar és német (külön-külön elkészített emléktáblák), 1 (1%) román és héber (külön-külön elkészített emléktáblák), 2 (3%) magyar-román (ugyanazon emléktáblán) és 4 (5%) latin. Az emlékéllítás nyelve nem az etnikumot fedi minden esetben, ahogy a megemlékezett esemény vagy kiemelt személyiség sem köthető minden esetben a nemzeti történelemhez. Mégis megállapítható ebből a

## A II. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉTŐL AZ 1989-ES RENDSZERVÁLTÁSIG (1945–1989)

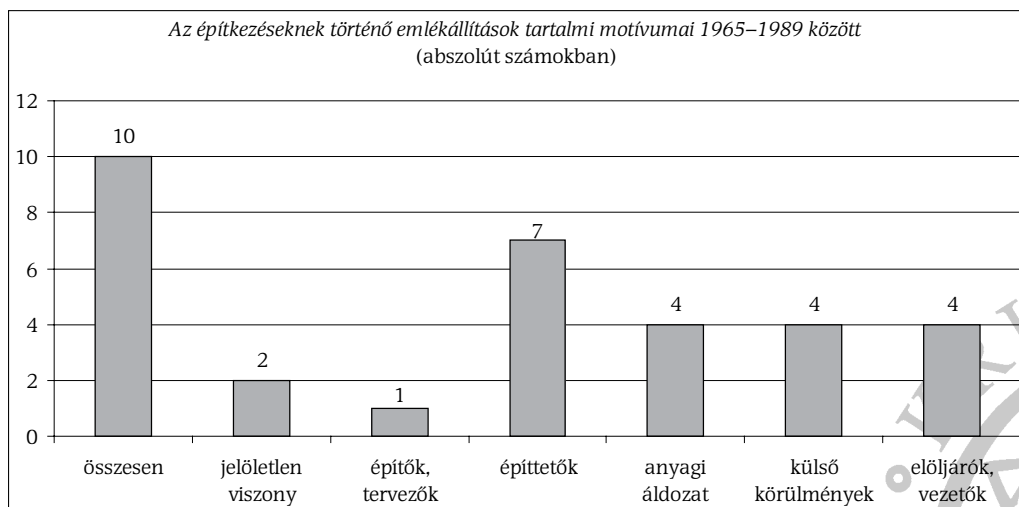
statisztikai adatsorból is a román etnikum nyilvánosságbeli dominanciája. Ehhez hozzászámíthatjuk annak tényét is, hogy az 5 magyar nyelvű emléktáblából 4 a templomokban található (ahogy az 1 magyar és német is), tehát az utcák és terek társadalmi nyilvánosságához képest zártabb miliőben.



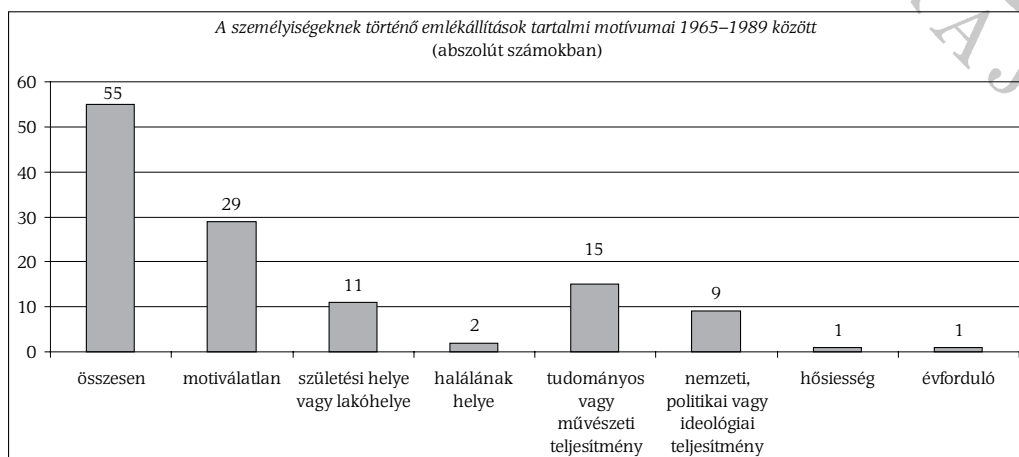
**Az események megörökítése** • Az események megörökítésének regisztrált motívumai: 1. a gyarapodó város megjelenítése (építéstörténet), 2. a városban zajló vagy a városhoz kötődő események (személyiségek kultusza és a közösségi események megjelenítése). Az első csoportba 10 (12%), a másodikba összesen 71 (88%) emlékkállítás tartozik. A közösségi eseményeknek és személyiségeknek történő emlékkállítások jelentették a megemlékezések domináns motívumait.



**Az emlékállítások tartalmi motívumai** • A 81 esetből csupán 10 emlékállítás örökített meg építkezést, amelyből 2 nem tartalmaz a társadalomra történő utalást. 8 esetben a társadalomra utaló motívumok megoszlása, előfordulása a következő: az építők, tervezők (1), az építtetők (7), anyagi áldozat (4), az építkezés külső körülményei (4), előjárók, vezetők (4).

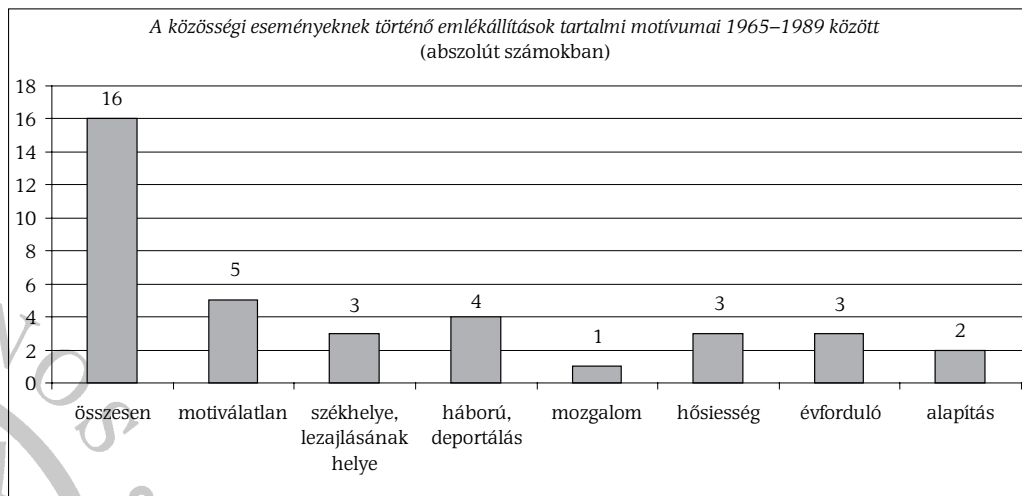


A személyiségeknek történő emlékállítások tették ki a megemlékezések legnagyobb hányadát. Az 55 esetből 29 motívátlan (azaz az emléktábla/szobor nem tartalmaz a kihelyezésre vonatkozó szövegszerű indoklást), 26 esetben pedig történik valamilyen utalás az emlékállítás indoklására. A személyiségek kultuszának tartalmi motívumai: a személyiség születési helye vagy lakóhelye (11), halálának helye (2), tudományos vagy művészeti teljesítménye (15), nemzeti, politikai vagy ideológiai teljesítménye (9), hősiessége (1), illetve évfordulója (1).

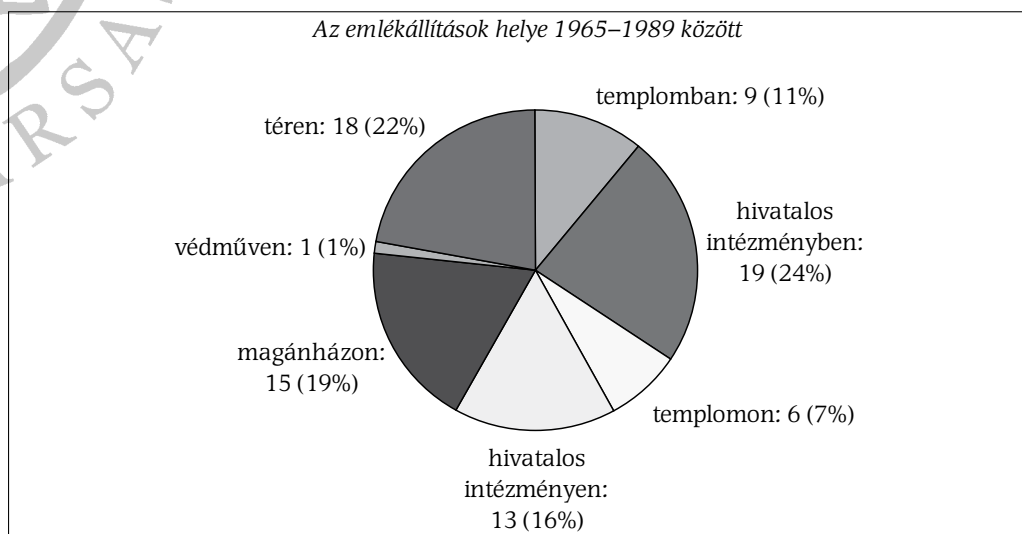


## A II. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉTŐL AZ 1989-ES RENDSZERVÁLTÁSIG (1945–1989)

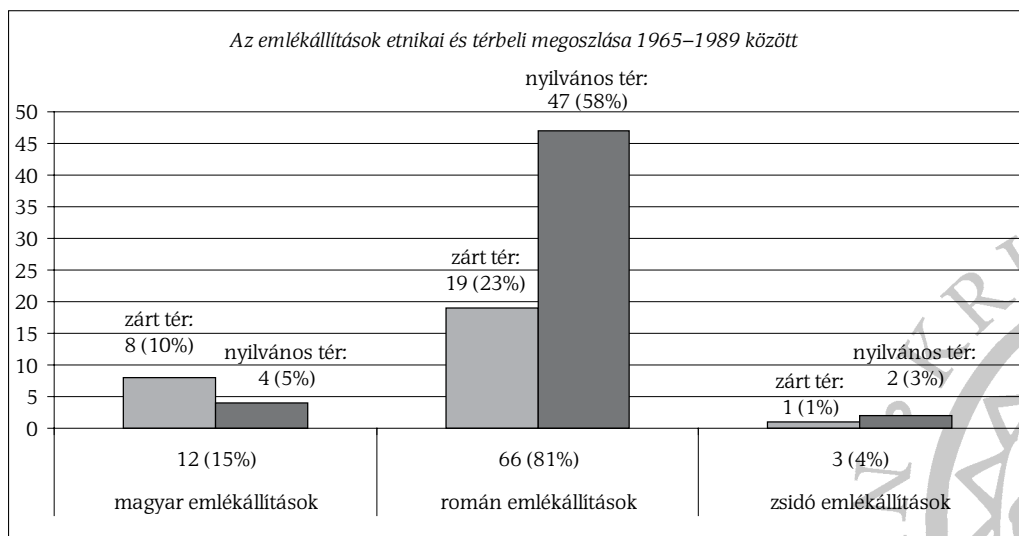
A közösségi eseményeknek történő emlékéllátások közé 16 eset sorolható. 5 emlékéllátás nem tartalmaz indoklást. A fennmaradó 11 emlékéllátás tartalmi motívumai a következők: az esemény székhelye, lezajlásának helye (3), háború vagy deportálás (4), mozgalom (1), hősiesség (3), évforduló (3), illetve alapítás (2).



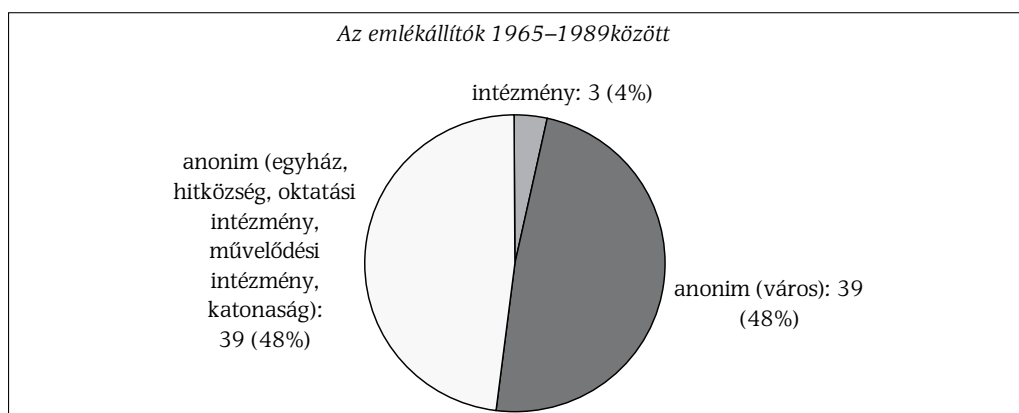
**Az emlékéllátások helye** • Az emlékezés helyét tekintve a 81 emlékéllátás 28–53 (35%–65%) arányban a zárt-nyilvános terekben történt. A zárt tereket a templombelső (9; 11%) és a hivatalos intézmények belterei (19; 24%) jelentették. A nyilvános térrészekhez a templomok külső falai (6; 7%), a hivatalos intézmények, középületek (13; 16%) és magánházak homlokzatai (15; 19%), a védmű (1; 1%) és a terek (18; 22%) tartoztak.



Ennek alapján elmondható, hogy ebben a korszakban az emlékéllítások döntő többsége a nyilvános terekben zajlott. Ismerve a korszak hatalmi-politikai viszonyait, figyelembe kell vennünk az emlékéllítások etnikai vonatkozását is. A román emlékéllítások nagy része a nyilvánosságot foglalta le a maga számára, míg a magyar emlékéllítások döntő többsége a zárt, etnikailag homogén terekben (templom, iskola) történt. Ebből is megállapítható, hogy a román etnikum nyilvánosságbeli dominanciája megmaradt.



**Az emlékéllítók** • A megszövegezés 3 (4%) esetben említi az emlékéllító intézményt, a többi 78 (96%) esetben anonim marad. Az anonim kategória az emlékéllítás jellege, helye és felirata alapján kikövetkeztethető, megfejthető; a névtelenség a következő két kategóriára bontható: a város vagy városi vezetőség (39; 48%), intézmények (egyház, hitközség, oktatási intézmény, művelődési intézmény, katonaság) (39; 48%). Tehát magánszemélyek nincsenek az emlékéllítók között, az emlékéllítók nagy részét a hatalmi és társadalmi csoportok tették ki.



## A II. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉTŐL AZ 1989-ES RENDSZERVÁLTÁSIG (1945–1989)

Az 1945–1989 közötti korszakban az emlékezet kihelyezése (emlékállítás) vagy használata (megemlékezések, koszorúzások) ritualizált eseményként működött. Mivel a megemlékezések jellegét a kommunista ideológiáért, az antifasiszta harcban életüket adó katona- és munkáshősök kultusza határozta meg erőteljesebben, az emlékállítások időkeretét a kommunizmus ünnepnapjai jelentették: február 16./Vasutasok Napja (a kolozsvári munkássztrájk emléknapja), május 1. (a munkások nemzetközi napja), augusztus 23. (az antifasiszta háború vagy a háborúból való kiugrás napja). Személyiségek születésének vagy halálának évfordulóin is éltek az emlékállítás rítusaival.

Az emlékművek és/vagy emléktáblák koszorúzását a jellemzően szocialista-kommunista ünnepek, ünnepségek alkalmával végezték. A fent említettek mellett ide tartozik február 23. (Szovjet Hadsereg Napja), március 6. (az 1945-ös választások napja), június 30. (Tanítók Napja), Hősök Napja (májusi vagy júniusi időponttal), október 1. (Fegyveres Erők Napja, 1960-tól október 25.), október 11. (Kolozsvár felszabadulásának napja) és november 7. (Nagy Októberi Szocialista Forradalom). A nemzeti ünnepek közül kiemelt fontosságot tulajdonítottak a január 24-ei és december 1-jei országegyesítéseknek.

A szocialista-kommunista ünnepkörhöz tartoztak olyan események is, amelyeken nem feltétlenül koszorúztak emléktáblákat, szobrokat és emlékműveket. Emlékünnepélyeket, ünnepi gyűléseket vagy felvonulásokat szerveztek az év több kiemelt napján. Ezek: Lenin emléknapjai (január 21. és április 22.), Sztálin emléknapjai (március 5. és december 18.), Elena Ceaușescu születésnapja (január), Nicolae Ceaușescu születésnapja (január 24.), az 1907-es parasztfelkelés (február–április), március 8. (Nők Nemzetközi Napja), május 8. (a Román Kommunista Párt megalapításának napja), december 30. (Népköztársaság Napja), Román–Szovjet Barátsági Hónap (október) stb.

A megemlékezések többnyire a városi társadalom széles bevonásával zajlottak. Ha a teljes korszak emlékezetszervezéséről szeretnénk átfogó megállapítást tenni, akkor ennek a diskurzusnak két fontos összetevőjét kell még kiemelnünk. A nyilvánosságban zajló emlékállításoknál tulajdonképpen egyfajta kettősségről van szó: domináns elem az etnikai/nemzeti elemeknek és az osztályharc (marxista-leninista történelemfelfogás) uralkodó elméletének az ötvöződése.